

ای یاد تو بردل و زبان ها

اهداف آموزشی

- آشنایی دانش آموز با تحمیدیه و اهمیت ستایش کردگار
- تقویت علاقه دانش آموزان به حمد و ستایش پروردگار
- توانایی در خواندن متن تحمیدیه
- بیان کاربرد تحمیدیه در زندگی خود
- توضیح مفاهیم تحمیدیه

روش های پیشنهادی تدریس

- ۱- همخوانی
- ۲- دکلمه خوانی
- ۳- بحث گروهی

روش کاربردی بحث گروهی

این روش گفت وگویی است سنجیده و منظم درباره موضوعی خاص که مورد علاقه مشترک شرکت کنندگان در بحث است. برخلاف روش سخنرانی، در این روش فراگیران در فعالیت های آموزشی فعالانه شرکت می کنند و مسئولیت یادگیری را به عهده می گیرند. آن ها در ضمن مباحثه از اندیشه و نگرش های خود با ذکر دلایل متکی بر حقایق، مفاهیم و اصول علمی، دفاع می کنند. در این روش دانش آموزان باید توانایی سازمان دهی عقاید و دیدگاه های خود، تحمل انتقادات دیگران، چه درست و چه نادرست و ارزیابی نظرات مختلف را در ضمن بحث داشته باشند.

اهداف روش بحث گروهی

- ۱- ایجاد علاقه به بحث و پرورش تفکر انتقادی
- ۲- ایجاد توانایی اظهارنظر در جمع و تقویت انتقادپذیری
- ۳- تقویت قدرت بیان و استدلال، تجزیه و تحلیل و تصمیم گیری
- ۴- تقویت قدرت رهبری در گروه و ایجاد رابطه مطلوب اجتماعی

مر/حل/اجرا : معلم برای استفاده مطلوب از این روش می‌بایست مراحل زیر را با نظارت مستقیم خود به اجرا درآورد.

۱- گروه بندی دانش‌آموزان

۲- اعلام موضوع مورد نظر برای بحث گروهی مثال : «در این درس موضوع مورد نظر می‌تواند اهمیت ستایش در زندگی باشد»

۳- دانش‌آموزان در گروه به مطالعه و اظهار نظر و بحث می‌پردازند.

۴- از مباحث انجام شده نتیجه‌گیری می‌کنند.

۵- معلم تیزهوش به پیگیری نتیجه بحث گروهی پرداخته و از انحراف بحث، بدون از دست دادن خط کلی، جلوگیری می‌کند

و کنترل عمومی کلاس را به دست می‌گیرد.

نکات مهم درس

۱- در سنت ادبی و فرهنگی کشور ما معمولاً هر کتابی با تحمیدیه و ستایش خدای یکتا آغاز می‌شود. این گونه ستایش‌ها روح

انسان را به سمت بندگی و اخلاص سوق می‌دهد و متن ستایش در قالب شعر، جلوه ذات الهی را بیش از پیش باشکوه می‌نماید.

اعتقادات دینی ما، هر روح جست و جویی را به تفکر درباره آفرینش و قدرت لایزال الهی فرا می‌خواند.

۲- در بیت دوم شعر احمد جام به «سیمرغ» اشاره شده است. سیمرغ جانوری است مشهور و افسانه‌ای که در ادبیات کهن

ایران ایفای نقش می‌کند. سیمرغ در داستان‌ها و اشعار به تنهایی یا در کنار کلمات دیگری آورده شده است که هر کدام می‌تواند معانی

متفاوتی داشته باشد. مانند : «سیمرغ آتشین» کنایه از «خورشید جهان افروز» یا «سیمرغ مشرق» که کنایه از «آفتاب» دارد. در این بیت

سیمرغ در کنار پرندگان دیگری آورده شده است که به ستایش پروردگار توسط تمامی مخلوقات اشاره دارد.

۳- در بیت دوم شعر احمد جام تناسب وجود دارد (سیمرغ و عقاب و باز و شاهین)

مفهوم کامل تناسب یا مراعات نظیر در درس ۹ (راز زندگی) توضیح داده شده است.

۴- بیت دوم شعر احمد جام با شعر زیر از سعدی همسویی دارد.

دوش مرغی به صبح می‌نالید   عقل و صبرم برد و طاقت و هوش
یکی از دوستان مخلص را   مگر آواز من رسید به گوش
گفت باور نداشتم که تو را   بانگ مرغی کند چنین مدهوش
گفتم این شرط آدمیت نیست   مرغ تسبیح گوی و من خاموش

محتوای این شعر به سوره اسراء، آیه ۴۴ قرآن کریم اشاره دارد.

(باب دوم گلستان : در اخلاق پارسایان)

بیشتر بدانیم

احمد جام (معروف به ژنده پیل) : شیخ الاسلام «احمد ابن ابوالحسن جامی نامقی ترشیزی» معروف به شیخ احمد جام، معروف

به «ابونصر احمد ژنده پیل» از عارفان دوره سلجوقی بود.

وی از عارفان و صوفیان بنام قرن ششم هجری قمری است. زادگاه وی نامق از دیار «توشیز» یا «کاشمر» فعلی بوده و مدفن

وی در تربت جام می‌باشد.

در جوانی تحولی روحی به او دست داد و به عرفان روی آورد. از مردم کناره گرفت و به مطالعه در قرآن و تفاسیر و تحقیق در حال عرفا پرداخت. آثار او به زبان فارسی هستند که می‌توان به موارد زیر اشاره نمود :

● رساله سمرقندیه

● سراج السائرين

● دیوان شعر احمد جام

آثار او شامل یک رساله، شش کتاب به نثر و یک دیوان شعر است.

● نمونه‌هایی از تحمیدیه

● هفت پیکر

ای جهان دیده بود خویش از تو   هیچ بودی نبود پیش از تو
در بدایت بدایت همه چیز   در نهایت نهایت همه چیز

● مناجاتی از خواجه عبدالله انصاری

الهی، به نام تو زبان‌ها گویا شده، به نام تو جان‌ها شیدا شده، بیگانه آشنا شده، زشت‌ها زیبا شده، راه‌ها پیدا شده

● اسکندر نامه (اقبال نامه)

خرد هر کجا گنجی آرد پدید   ز نام خدا سازد آن را کلید

رسانه‌های کمک آموزشی

۱- فایل صوتی : خوانش متن شعر همراه با موسیقی (کتاب گویا)

۲- آثار احمد جام به صورت کتاب الکترونیک

ارزشیابی

۱- ارزشیابی شفاهی : در ارزشیابی نحوه تسلط بر خواندن شعر با القای حس درونی مد نظر قرار می‌گیرد.

۲- ارزشیابی کیفی کتبی (گروهی یا فردی)

ابزار ارزشیابی

آزمون عملکردی ، نمونه کار

چگونگی اجرا : مثال : نظم را به صورت نثر فارسی ساده بازنویسی کنند.

فصل اوّل
آفرینش و زیبایی

درس اول

معرفت آفریدگار

اهداف آموزشی

- درک زیبایی‌های آفرینش در شعر سعدی
- شناخت زیبایی‌های آفرینش در نمونه‌های دیگری از متون ادبی
- توانایی خوانش شعر با لحن و آهنگ مناسب
- بیان مفاهیم کلیدی و اصلی شعر
- شناخت شاعر و آثار وی

● **نگرش شبکه‌ای :** در درس «معرفت آفریدگار» از زیبایی‌های طبیعت سخن به میان آمده است، از وزش باد بهاری از آوای موزون مرغان، از وزش باد بهاری و از بوی خوش لاله زار که همه و همه مظاهر و جلوه‌هایی از زیبایی‌های آفرینش پروردگارند که این مفاهیم مستقیماً با عنوان فصل آفرینش و زیبایی در ارتباط است.

روش‌های پیشنهادی تدریس

۱- روش تدریس اعضای گروه

۲- روش بدیعه‌پردازی

● روش کاربردی بدیعه‌پردازی :

روش بدیعه‌پردازی (مقایسه‌ای) از روش‌های الگوی پردازش اطلاعات است. این الگو به وسیله «ویلیام گوردن» و دستیاران وی (۱۹۶۱) طراحی شده و شیوه‌ای لذت بخش برای پرورش تفکر خلاق است. عنصر اصلی در این روش استفاده از قیاس هاست که به وسیله آن، موضوعی معمولی و آشنا با شیوه‌ای نو بررسی و بیان می‌گردد. هدف از ارائه این روش کمک به شناخت فرآیند خلاقیت با به کارگیری آرایه‌هایی است که دانش‌آموزان با آن آشنا هستند و با به کار بستن این آرایه‌ها از نوشتن در قالب‌های معمولی پرهیز می‌کنند. این روش معمولاً بر پنج مرحله بنا نهاده می‌شود ما در این درس، موضوع «شناخت خدا» از فصل آفرینش و زیبایی را در نظر گرفته‌ایم و از فراگیران خواسته‌ایم که آن را توصیف کنند. شرح توصیف آن‌ها از نظر شما خواهد گذشت :

مرحله اول، توصیف اولیه : در آغاز از فراگیران می‌خواهیم که با جمله‌های زبانی به توصیف «خلقت» اقدام کنند تعدادی از جمله‌ها را به انتخاب خود و فراگیران بر روی تابلو یادداشت می‌کنیم. جمله‌هایی که بر روی تابلو نوشته شده بدین قرار است :

- لازم است در آفرینش خدا دقت کنیم.
- طبیعت یکی از جلوه‌های زیبایی آفرینش است.

● تأمل و تفکر در آفرینش باعث روشنایی دل می‌شود.

مرحله دوم، قیاس (تشبیه) مستقیم : در این مرحله از فراگیران پرسیدیم «شما آفرینش را به چه چیز، تشبیه می‌کنید و یا آفرینش را شبیه چه می‌دانید؟» در این زمان فراگیران تلاش کردند تا «آفرینش» را در خیال خود به پدیده‌های گوناگونی تشبیه کنند. بهترین تشبیهات را با انتخاب خود و فراگیران، بر روی تابلوی کلاس نوشتیم. تشبیهات انتخاب شده بدین قرار بود :

● آفرینش مانند آینه است.

● بهار، تولد دوباره زمین است.

● طبیعت همانند کتاب شناخت آفرینش است.

● تفکر در خلقت مانند چراغ روشنایی بخش است.

مرحله سوم، قیاس شخصی (تشخیص یا انسان انگاری) : در این مرحله از فراگیران پرسیدیم : «شما اگر طبیعت بودید چه احساسی داشتید؟» و یا اینکه یکی از مناسب‌ترین تشبیهاتی را که در مرحله دوم می‌پسندید، انتخاب کنید و خود را به جای آن قرار دهید و احساس خود را بیان کنید. به فراگیران یادآوری کردیم که جمله‌هایی را بیان کنند که با جمله‌های مرحله قبل اختلاف داشته باشد. جمله‌هایی که برگزیده شد، بدین قرار بود :

● من کتاب معرفت آفریدگار هستم.

● نام من بیانگر سرسبزی زمین است.

● من راه خداشناسی را به انسان‌ها نشان می‌دهم.

مرحله چهارم، قیاس تضاد : در این مرحله از فراگیران خواستیم که با مرور جمله‌های پیشین، واژه‌هایی را که با هم در تضاد هستند و یا مخالف هم هستند انتخاب کنند و با آنها یک ترکیب یا جمله بسازند. ترکیب‌ها و جمله‌هایی که انتخاب شدند، بر روی تابلو نوشته شد :

● آفرینش کتاب خودشناسی است.

● طبیعت ما را به خداشناسی هدایت نمی‌کند.

● تفکر وسیله مناسبی برای خداشناسی است.

مرحله پنجم، توصیف خلاق : در این مرحله فراگیران را به موضوع اصلی درس برگردانیم و از آن‌ها خواستیم که با استفاده از جمله‌هایی که بر روی تخته نوشته شده است، موضوع را در قالب یک متن توصیفی، داستان، خاطره و یا... بیان کنند. به آن‌ها یادآوری کردیم که لازم نیست همه جمله‌ها یا ترکیب‌های نوشته شده را به کار برند بلکه با انتخاب برخی از آن‌ها و جمله‌های جدید خود که متناسب با موضوع است، تفکرات خود را بر روی کاغذ بیاورند. همچنین یادآور شدیم که این کار می‌تواند فردی یا گروهی انجام گیرد.

روش تدریس پیشنهادی دوم: گردش علمی

دانش علمی در خصوص روش گردش علمی : هر گونه فعالیت آموزشی خارج از کلاس درس «گردش علمی» نام دارد. چون تعلیم دانش‌آموزان بیشتر بر اساس جلب توجه و تحریک حس کنجکاوی آنهاست پس گردش علمی این اصل را به نحو مطلوبی میسر می‌سازد. توجه به حس مسئولیت‌پذیری در دانش‌آموزان، شرایط سرپرستی و ارتباط دادن گردش علمی با این درس که یکی از اهداف آن درک و دریافت نعمات الهی در محیط پیرامون است، و هم چنین ارتباط دادن منطقی درس با سایر دروس می‌بایست مد نظر قرار گیرد. در این درس استفاده از روش تدریس گردش علمی روزانه، بسیار مفید و کاربردی است.

نکات مهم درس

از سال ۳۵۲ ه. ق ابوعلی بلعمی وزیر دانشمند منصور بن نوح سامانی به امر وی مأموریت یافت که تاریخ مفصلی را که محمد بن جریر طبری به عربی نوشته بود به فارسی برگرداند. بلعمی پس از شروع به ترجمه این کتاب اطلاعات دیگری راجع به تاریخ ایران به دست آورد و بر آن افزود و با حذف مطالبی از اصل تاریخ طبری در واقع آن را به صورت تألیفی مستقل در آورد که به تاریخ بلعمی شهرت یافته است. این کتاب هم امروز در دست است و از متون تاریخی مهم عصر سامانی به شمار می رود. (این کتاب سال ها پیش به همت ملک الشعراء بهار در تهران به چاپ رسیده است.)

پیام درس :

پیام اصلی این درس ذکر و ستایش پروردگار توسط تمامی عناصر و ارکان طبیعت است.

نکته :

بیت زیبای سعدی : «برگ درختان سبز در نظر هوشیار هر ورقش دفتر است معرفت کردگان»

هم بر پیشانی کتاب نقش بسته و خوش درخشیده است و هم فرجام و حسن ختامی نیکو را بر این کتاب رقم زده است که اهمیت تأمل و تفکر را نشان می دهد.

به بیان دیگر، چکیده و جوهره محتوایی فصل و فراتر از آن کل کتاب فارسی در این بیت گرد آمده است. یعنی درنگ و تفکر در پدیده های پیرامونی و تأمل و تدبّر در آن ها برای شناخت پروردگار، نکته کانونی درس هاست و این کار هم به کمک بهره گیری از حواس ظاهر و پرورش مهارت های زبانی، ممکن می گردد. چون پنجره های حواس که استعداد خدادادی در وجود همه است، درهای کسب علم و معرفت هستند و ذهن و زبان زبان آموزان را پرمایه و بارور می سازند.

غزل : در لغت به معنی «حدیث عاشقی» است. در قرن ششم که قصیده در حال زوال بود «غزل» پا گرفت و در قرن هفتم رسماً قصیده را عقب راند و به اوج رسید.

غزل بین ۵ تا ۱۰ بیت دارد و دو مصراع اولین بیت و مصراع دوم بقیه ایات هم قافیه اند.

غزل را می توان به شکل زیر تصویر کرد :

الف.....	الف.....
الف.....	ب.....
الف.....	ج.....

موضوعات اصلی غزل بیان احساسات و ذکر معشوق و شکایت از بخت و روزگار است. البته موضوع غزل به این موضوعات محدود نمی شود و در ادب فارسی به غزل هایی بر می خوریم که شامل مطالب اخلاقی و حکیمانه هستند.

در غزل «معشوق» مهم است و در آخر شعر شاعر اسم خود را می آورد و با معشوق سخن می گوید و راز و نیاز می کند. این «معشوق» گاهی زمینی است اما پست و بازاری نیست و گاهی آسمانی است و عرفانی.

جمله : در زبان فارسی جمله، به سخنی گفته می شود که از نهاد و گزاره تشکیل شده است.

نهاد : به کلمه یا گروهی از کلمات گفته می شود که درباره آن خبری می دهیم.

گزاره : خبری است که درباره نهاد داده می شود نمونه : باد بهاری وزید.

نهاد گزاره

***

موصوف و صفت : صفت کلمه‌ای است که درباره ویژگی‌های موصوف خود از قبیل کیفیت، کمیت، اندازه، نوع، رنگ و بو و... توضیح می‌دهد. اسمی که با صفت می‌آید، موصوف نام دارد. موصوف یعنی وصف شده. مجموع صفت و موصوف را «ترکیب وصفی» می‌گویند.

اسمی که موصوف باشد، چه مفرد و چه جمع، صفت آن همیشه مفرد می‌آید. «مرد نیک ← مردان نیک»

● گاهی یک موصوف بیش از یک صفت دارد. «آسمان آبی زیبا»

● گاهی برای چند موصوف تنها یک صفت می‌آید. «دست و پای توانا»

تخلّص : در غزلی که در درس اول کتاب آورده شده است، شاعر در بیت پایان نام خویش (سعدی) را آورده است تا خواننده بداند که شعر از آن اوست. به نام شعری شاعر «تخلّص» می‌گویند. تخلّص گاه در بیت‌های ماقبل آخر می‌آید. نمونه :

برطرف کوه و دشت روز طواف است و گشت

وقت بهاران گذشت، گفته سعدی بیار

● در بیت اول دو کلمه مرغزار و مرغ زار آورده شده است. مرغزار از (اسم + پسوند) ساخته شده است و کلمه‌ای مشتق می‌باشد مانند : چمن زار، لاله زار، گندم زار، اما در مصراع دوم مرغ زار یک ترکیب وصفی است که از (اسم + صفت) ساخته شده است. «زار» صفت و «مرغ» موصوف آن می‌باشد.

● توضیحات بیت هفتم :

کلمه «طواف» به معنای گشت و گذار و گل گشت آمده است.

● معنی بیت : در چنین هنگامی که اوضاع و احوال مناسب و روزگار بهاری است. و همه جا خرم و سرسبز است، زمان را مغتنم شمار و با سخنان دلنشین سعدی، این ایام را خوش تر کن.

● در پایان هر حکایت به منظور تقویت و دقت در خوانش متن و هم چنین تقویت تفکر خلاق، سؤالی واگرا در ارتباط با محتوا و پیام حکایت مطرح گردیده است.

نکات آموزشی

● **توصیف :** یکی از رایج‌ترین راه‌های پرورش مطلب است که در انواع نوشته‌های علمی و ادبی کاربرد دارد. در هر وصفی به گنجینه‌ای از واژگان متناسب نیازمندیم. علاوه بر این، استفاده درست از هر گونه صفت، فعل و قید مناسب برای توصیف دیده‌ها و شنیده‌ها ضروری است. نوشتن تمام جزئیات در توصیف لازم نیست بلکه باید به آن دسته از جزئیات پرداخته شود که به روشن شدن مقصود کمک می‌کند. علاوه بر موارد فوق، عنصر خیال نیز در توصیف، نقش اساسی ایفا می‌کند. داشتن دید ظریف و موشکافانه یا به عبارتی داشتن هنر مشاهده، نویسنده را در توصیف خوب یاری می‌کند.

● **متضاد :** واژه‌های متضاد یا مخالف، کلماتی هستند که از نظر معنایی با هم ناسازی دارند. یک واژه بسته به موقعیت و بافت زبانی ممکن است دارای کلمه‌های متضاد، متفاوت و متنوعی باشد مانند : شب ≠ روز کوتاه ≠ بلند

● فعالیت‌های درس

۴- برای تشخیص ترکیب وصفی (موصوف و صفت) و ترکیب اضافی (مضاف و مضاف الیه) می‌توان به ترکیب، یکی از موارد زیر را اضافه کرد.

در صورتی که ترکیب به دست آمده معنی داشته باشد موصوف و صفت و در غیر این صورت مضاف و مضاف الیه است.

۱- به آخر ترکیب، (تر) اضافه کنیم.

۲- به آخر ترکیب، (است) اضافه کنیم.

۳- بین دو کلمه، (ای) اضافه کنیم.

۴- دو یا سه مورد بالا را با هم اضافه کنیم.

مثال : بوی خوش

۱- بوی خوش تر

۲- بوی خوش است.

۳- بویی خوش

۴- بویی خوش است.

چون موارد بالا معنی دار است، پس ترکیب وصفی است.

معمولاً صفت را نمی‌توان جمع بست : مانند : (بوی خوش‌ها)

● املا

۲- هدف از این سؤال سوق دادن دانش‌آموزان به سمت بالاترین مراحل یادگیری، یعنی مرحله ارزشیابی است.

۴- هدف اصلی از این سؤال گسترش گنجینه لغات است

عطسه، قدس، طبق، عهد و...

● نگارش

۳- شبکه معنایی موجب گسترش گنجینه واژگان دانش‌آموزان می‌گردد. ضمن اینکه بستر لازم را برای گام‌های نخستین

نگارش ساده فراهم می‌کند.

بهار : شکوفه، پرستو، گل، طراوت، شادی، عید،...

۴- ساخت جمله‌های امری، عاطفی، پرسشی و خبری موجب تعمیق بخش یادآوری و آشنایی بیشتر دانش‌آموزان با این گونه

جملات و کاربرد صحیح آن‌ها می‌گردد.

● کارگاه نویسندگی

توجه : در محاوره و گفت‌وگوهای که در داستان بین شخصیت‌های داستان رد و بدل می‌شود می‌توان از جمله‌های شکسته و

محاوره‌ای استفاده کرد.

۲- در توصیف باید از همه حواس پنج‌گانه بهره بگیریم.

در توصیف محل زندگی می‌توانیم به موارد زیر توجه کنیم :

بناها و مغازه‌های اطراف که به چشم می‌خورد، صدا و آواهایی که در فضا به گوش می‌رسد، بوهایی که حس می‌شود (مثل بوی

گل‌های وسط حیاط)، سطوح و اجسامی که می‌توان آن‌ها لمس کرد و...

رسانه‌های کمک آموزشی

۱- فایل صوتی

۲- کتاب الکترونیک

۳- کتاب بوستان و گلستان و غزلیات سعدی

۴- فیلم مستند (آموزشی)

۵- آلبوم عکس

ارزشیابی

ارزشیابی شفاهی : خوانش صحیح شعر با لحن و آهنگ مناسب

- بیان مفاهیم مهم هر بیت
  - بیان پیام اصلی شعر
- ارزشیابی کتبی : املاي کلمات

ابزار ارزشیابی

آزمون عملکردی - نمونه کار

مثال : معلم پس از برگزاری گردش علمی و یا پخش فیلم از دانش آموزان می خواهد مظاهر آفرینش را گرد آوری نموده و در جدولی خلاصه و طبقه بندی نماید و یافته های خود را در گروه به بحث بگذارند.

بیشتر بدانیم

شرح حال ابوالقاسم حالت : ابوالقاسم حالت شاعر، مترجم و محقق توانای معاصر در سال ۱۲۹۸ در تهران به دنیا آمد. وی در جوانی به فراگیری زبان های عربی، انگلیسی و فرانسه پرداخت و از سال ۱۳۱۴ هجری شمسی به شعر و شاعری روی آورد و به سرایش شعر در قالب کهن و تذکره نویسی همت گماشت. دیوان حالت که مشتمل بر قطعات ادبی، مثنوی ها، قصاید، غزلیات و رباعیات است، خود نمایانگر عمق دانش ادبی این محقق است. وی از سال ۱۳۱۷ همکاری خود را با مجله معروف فکاهی توفیق آغاز کرد. علاقه به مسائل دینی سبب شد از سال ۱۳۲۳ هر هفته چند رباعی جدید که ترجمه ای از کلمات قصار علی بن ابی طالب بود در مجله «آئین اسلام» چاپ کند. حالت در ترانه سرایی نیز دستی توانا داشت. حالت در آن سال ها با نشریات امید، تهران مصور و پیام ایرانی نیز همکاری داشت و ملک الشعرا بهار او را به کنگره نویسندگان ایران دعوت نمود. حالت در زمینه موسیقی اصیل ایرانی نیز فعالیت داشت و سراینده نخستین سرود جمهوری اسلامی بود. وی پس از انقلاب اسلامی نیز علیرغم کهنولت سن مدت زمانی نسبتاً طولانی با مجله گل آقا همکاری کرد. از ابوالقاسم حالت آثار ادبی و فرهنگی فراوانی در زمینه های طنز، شعر، ادبیات و ترجمه باقی مانده است. وی در سوم آبان سال ۱۳۷۱ بر اثر سکته قلبی درگذشت.

بخوان و بیندیش : در داستان هدهد، پیرزن و هدهد شخصیت های اصلی داستان را در برمی گیرند. مضمون داستان به تفکر و تعقل قبل از انجام هر کار و دوری جستن از غرور و طمع کاری اشاره دارد.

نکته اخلاقی نهفته در داستان هدهد اشاره به این دارد که غرور باعث گرفتاری انسان می گردد. در این داستان نقش تجربه پررنگ است. همچنان که از زیبایی خلقت صحبت به میان می آید به دور اندیشی، هوشمندی و تدبیر در کارها تأکید می کند.

عناصر داستان :

- درون مایه : قسمت و سرنوشت

- موضوع : هرکس با تلاش و کوشش می تواند قسمت و تقدیر خود را تغییر دهد.

- شخصیت پردازی :

الف) شخصیت های اصلی : هدهد ، پیرزن

ب) شخصیت های فرعی : کلاغ ، کودکان

— زاویه دید : سوم شخص

هدهد : در لغت نامه دهخدا درباره معنی آن چنین نوشته شده است : مرغی که بانگ و فریاد کند، کبوتر بسیار بانگ
هدهد مرغی افسانه‌ای است که در دربار حضرت سلیمان می‌زیست. داستان این مرغ و پیام آوری او از سلیمان به جانب بلقیس
ملکه سبا در سوره نمل آمده است. گوشت این پرنده در قدیم مصارف طبی بسیار داشته و در درمان بیماری‌ها تجویز شده است. هددهد
پرنده‌ای دارای خطوط و رنگ‌های مختلف است.
نام دیگر این پرنده پوپک، شانه به سر، مرغ سلیمان و... است.

رسانه‌های کمک آموزشی

- فایل صوتی
- کتاب الکترونیک
- کتاب بوستان و گلستان و غزلیات سعدی
- فیلم مستند آموزشی
- آلبوم عکس

ارزشیابی

شفاهی، توجه به خوانش صحیح شعر، تلفظ صحیح کلمات و آهنگ و لحن مناسب

پنجره‌های شناخت

اهداف آموزشی

- پرورش روحیه ستایش پروردگار
- تأکید بر ذکر نام خداوند در آغاز هر کار
- تقویت شناخت پروردگار از راه بهره‌گیری از پنج حس ظاهر
- تقویت سواد شنیداری (خوب گوش دادن)
- تقویت سواد دیداری (خوب دیدن)
- پرورش توانایی دقت و تأمل در پدیده‌ها
- تقویت توانایی گفت‌وگو و مشارکت در کار گروهی
- درک اهمیت خوب دیدن، خوب شنیدن و ...
- گسترش گنجینه واژگان
- آشنایی با کلمه‌های هم خانواده
- اهمیت و جایگاه پرسش به موقع

● **نگرش شبکه‌ای:** در این نگرش، همه اجزا و عناصر سازه‌ای درس در یک فصل به یکدیگر پیوسته و در هم تنیده‌اند. توجه به این ویژگی، ذهن را در یادگیری و آموزش جهت می‌دهد و درک و دریافت را آسان می‌سازد. یکی از جلوه‌های شگرف آفرینش، قرار دادن پنجره‌های شناخت در نهاد آدمی است. با عنایت به این نکته که پروردگار قطره کوچکی از دریای بی‌کران دانش خود را در اختیار بندگان خود قرار داده است باید بکوشیم تا با خوب دیدن و خوب شنیدن به شناخت بهتری از آفرینش دست یابیم.

قطره دانش که بخشیدی زپیش
متصل گردان به دبیاهای خویش
(مولوی)

روش‌های تدریس پیشنهادی

- ۱- ایفای نقش
- ۲- کارایی گروه

روش کارایی گروه: از آنجا که متن این درس پیوسته است می‌توان آن را به روش کارایی تیم تدریس نمود به این منظور معلم یک آزمون تلفیقی شامل انواع سؤالات در ارتباط با درس آماده می‌کند. کلیه آزمون را نیز به صورت جداگانه تهیه می‌کند و پاسخ‌ها

را در برگه‌ای می‌نویسد. دانش‌آموزان را به گروه‌هایی با اعضای ناهمگن (تندآموز – کندآموز، میانی) تقسیم می‌کند. پس از گروه‌بندی هر یک از اعضای گروه‌ها درس را به صورت انفرادی مرور می‌کنند و سپس به سؤالات پاسخ می‌دهند. پس اعضای تیم در مورد هر یک از پاسخ‌ها با یکدیگر بحث می‌کنند. در ضمن بحث اعضا گزینه‌ها و دلایل انتخاب خود را بیان می‌کنند و به یک سری پاسخ مورد توافق می‌رسند. در این مرحله کلید سؤالات در اختیار افراد قرار می‌گیرد. اعضا پاسخ‌های فردی و گروهی را نمره‌گذاری می‌کنند و نمره مؤثر بودن را محاسبه می‌کنند.

جمع بندی مطالب از فراگیران و ارزشیابی تکوینی به عمل می‌آید.

* این درس، نوشته دکتر فریدون اکبری شلدره است.

خود ارزیابی

عمدتاً در اغلب خود ارزیابی‌ها سه پرسش قرار گرفته است که پرسش اول کاملاً هم‌گرا، پرسش آخر واگرا و پرسش دوم بینابین است.

یادآوری

چند نمونه دیگر از کلمات هم‌خانواده درس دوم :

شناخت : شناختن، می‌شناختم، شناختند و ...

عجله : عجول، تعجیل

ارتباط : مرتبط، مربوط، رابطه

تفکر : متفکر، فکور، فکر، افکار

کشف : کاشف، اکتشاف، مکتشف، مکاشفه

بحث : مباحثه، مبحث

فعالیت‌های درس

۱- هدف از سؤال یک در این بخش گسترش گنجینه واژگان از طریق کلمات مخالف (متضاد) است.

ظاهر ← باطن

پسندیده ← ناپسند

تفاوت ← شباهت

مفید ← غیرمفید

۲- این سؤال کاربرد صحیح حروف (حروف اضافه) در جمله را مورد دست‌ورزی قرار می‌دهد.

۳- هدف از این سؤال شناخت کلمات هم‌خانواده و دسته‌بندی آن‌هاست.

الف) فکر، افکار، تفکر، متفکران

ب) معلومات، تعلیم، معلمان، تعلیمات

املا

هدف از سؤال یک آموزش املا و همچنین درک مطلب می‌باشد.

۲- هدف تقویت املا و همچنین تقویت سواد دیداری دانش‌آموزان است ضمن اینکه توجه و دقت آنان را نیز افزایش می‌دهد.
سؤال ۳: این سؤال با هدف افزایش دقت و توجه و همچنین بالا بردن تمرکز در دانش‌آموزان طراحی گردیده است. ضمن این که موجب آشنایی با شکل صحیح واژگان می‌گردد.

نگارش

سؤال ۱: در این بخش هم از کلمه و هم از ترکیب استفاده شده است. جمله سازی زمینه‌ای برای آماده سازی دانش‌آموزان جهت بند نویسی، نگارش ساده و در نهایت نگارش خلاق است.

سؤال ۲: به تدریج دانش‌آموزان با شخصیت بخشی آشنا می‌شوند و خود را به جای عناصر طبیعت قرار می‌دهند. این امر موجب تقویت خلاقیت و هم چنین تقویت مهارت‌های نوشتاری آنان می‌شود.

سؤال ۳: هدف از طراحی این سؤال افزایش مهارت تصویرخوانی است.

نکته: توصیه می‌شود به دانش‌آموزان متذکر شویم که تصویر را از کل به جزء ببینند و در ابتدا کلیت تصویر را مدنظر قرار دهند، سپس به جزئیات آن بپردازند.

● کارگاه نویسندگی

۱- آشنایی با کلمات مترادف و همچنین گام‌های اولیه بازنویسی از اهداف این سؤال است.

محبت ← مهربانی

نهراسیم ← نترسیم

فصل دوم

زبان و ادب

داستان من و شما

اهداف آموزشی

- ۱- پرورش احساس مسئولیت دانش آموزان در قبال زبان فارسی
  - ۲- آشنایی با نقش زبان فارسی
  - ۳- قرارگرفتن در جریان سیرتاریخی زبان فارسی
  - ۴- درک توانمندی های زبان فارسی به عنوان زبان معیار
  - ۵- علاقمندی به زبان فارسی و پاسداری از آن
  - ۶- کسب مهارت و توانایی در خواندن متون مختلف نظم و نثر فارسی
- **نگرش شبکه ای :** درس سوم به معرفی زبان پرداخته و از فراز و فرود و تاریخ و ماهیت آن سخن به میان می آورد. و زبان را به عنوان عامل پیوستگی و اتحاد مردم یک کشور قلمداد می کند.
- این درس با زبانی نوجوانانه و بیانی گرم و دل نشین و با نگاهی نو به معرفی زبان و ادب فارسی پرداخته است و محتوای آن با عنوان فصل دوم (زبان و ادب) هماهنگی کامل دارد.
- عنوان فصل (زبان و ادب فارسی) هم چون چتری بر گستره اجزا و عناصر سازه ای فصل سایه افکنده است و تمامی این اجزا و عناصر با عنوان فصل به هم پیوسته است.

روش های پیشنهادی تدریس

- ۱- روشن سازی طرز تلقی
  - ۲- همیاری
  - ۳- بحث و گفت و گو
  - ۴- الگوی تفکر انتقادی
- **الگوی تفکر انتقادی :** بررسی نگرش و عملکرد فارغ التحصیلان (برون داده های آموزش و پرورش) نشان می دهد که آنان برخی مهارت های لازم را ندارند از جمله می توان به موارد زیر اشاره کرد : استدلال، توانایی ربط دادن موضوعات، تفکر انتقادی، استنباط.
- یکی از اهداف مهم تعلیم و تربیت، پرورش راه های تفکر انتقادی است. درس هایی از قبیل زبان و ادبیات فارسی باید به گونه ای

آموخته شود که روحیه انتقادپذیری و نقد و بررسی و تحقیق را در دانش‌آموزان تقویت کند.

ضروری است معلمان و دانش‌آموزان اطلاعات و مهارت‌ها و حتی نگرش‌های مثبت را از طریق تفکر و استدلال کسب کنند. آموزش تفکر انتقادی ایجاد عمده‌ی یک حالت عدم تعادل است تا دانش‌آموزان بتوانند فرآیندهای فکری خود را تعویض و اصلاح یا دوباره بسازند. آموزش تفکر انتقادی باید طوری ایجاد و رفع شود که دانش‌آموزانی با رغبت و علاقه در آن شرکت کنند. این روش هنگامی که بحث‌های اساسی در کلاس زبان و ادبیات فارسی پیش می‌آید به دانش‌آموزان فرصت پرسشگری می‌دهد. برای درگیر شدن دانش‌آموزان در فعالیت‌های مربوط به تفکر انتقادی و تعمق در مفاهیم باید :

- ۱- کلاس را با یک مسئله یا بحث آغاز کنیم.
- ۲- برای ترغیب دانش‌آموزان به تفکر و تعمق، از سکوت استفاده کنیم.
- ۳- فضای کلاسی طوری آماده شود که موجب کشش متقابل گردد.
- ۴- در صورت امکان تمام وقت به این کار اختصاص داده شود (دادن زمان مناسب برای اجرای فعالیت)
- ۵- محیط کلاس را برای پذیرش همه دانش‌آموزان مهیا کنیم.

نکات مهم درس

۱- زبان و خط : زبان را می‌توان یکی از توانایی‌های ذهن انسان و گفتار را، نمود آوایی آن دانست. بدون شک هنگامی هم که در حال فکر کردن هستیم، از زبان بهره می‌جوییم.

زبان و گفتار، ریشه در ذات و طبیعت انسان دارد. آثاریشه خط و نوشتار را باید در اجتماع و فرهنگ جست و جو نمود. هدف از کاربرد زبان، برقراری روابط اجتماعی و پیوند میان انسان‌هاست و هدف از ابداع و کاربرد خط، تبدیل افکار و اندیشه‌ها و گفتار به نوشتار است. به بیانی دیگر خط صورت مکتوب زبان است. از آنجا که خط در تأمین و حفظ پیوستگی فرهنگی ما نقش اساسی ایفا می‌کند، لازم است در نوشتن کلمات از روش‌هایی استفاده کنیم که منجر به تغییر چهره خط فارسی نشود.

۲- واژه : یکی از واحدهای زبانی «واژه» یا کلمه است. واژه واحد آوایی مرکبی است که از ترکیب یک یا چند تکواژ حاصل می‌شود.

۳- تکواژ : عبارت است از کوچک‌ترین واحد یا معنا یا نقش‌دار که از تجزیه واژه به دست می‌آید. مانند واژه «کتابچه» که از دو تکواژ «کتاب» و «چه» به وجود آمده است.

۴- مترادف : در زبان فارسی دو کلمه در صورتی باهم، هم معنی یا مترادف هستند که اگر یکی را به جای دیگری در جمله قرار دهیم، معنای جمله تغییر محسوسی نداشته باشد.

توجه به این نکته ضروری است که هیچ دو واژه‌ای به صورت مطلق مترادف نیستند؛ بلکه هم معنی بودن مسئله‌ای نسبی است. به زبان دیگر آنچه تعیین‌کننده هم معنی بودن دو کلمه می‌باشد، قرار گرفتن آن‌ها در جمله است. گاهی دو کلمه در ظاهر مترادف به نظر می‌رسند در حالی که قرار گرفتن هر یک در جمله به جای دیگری باعث تغییر معنا و بارمعنایی جمله می‌شود.

۵- کلمات دواملائی : در اصول دستور خط فارسی، در مورد کلمات دواملائی (پیوسته و جدانویسی) گرایش بیشتر به جدانویسی وجود دارد. زیرا این شیوه با گرایش روز خط فارسی هم‌سویی بیشتری دارد و از سوی دیگر آموزش آن به نوآموزان آسان‌تر می‌باشد. در مورد کلمات دواملائی مانند (دست مزد - دستمزد)، (کتابخانه - کتاب خانه) هر دو صورت آن صحیح می‌باشد.

● فعالیت‌های درس

۱- از کلمات مترادف درس می‌توان به (تلاش و کوشش)، (شکوه و شوکت)، (بزرگی و عظمت) و... اشاره کرد. در واقع هدف

اصلی از این تمرین و سؤالاتی از این دست تقویت مهارت کاربرد واژه‌های جدید در نگارش متون ادبی است.

۲- تلفظ : لفظ، ملفوظ

عزّت : عز، عزیز، معزز، اعزاز

مقصود : قصد، اقصاد

عظمت : عظیم، معظم، اعظم

۳- زنده : زندگان

نغمه : نغمه‌ها

چهره : چهرگان - چهره‌ها

پهلوان : پهلوانان - پهلوان‌ها

۴- صفت : صفت کلمه یا گروهی از کلمات است که قبل یا بعد از اسم می‌آید و اسم را توصیف می‌کند. صفت حالت و چگونگی اسم را بیان می‌کند. گاه می‌توان از رنگ‌ها به عنوان صفت استفاده کرد. مانند : خط سرخ

● املا

۱- هدف از سؤال اول تقویت سواد دیداری و افزایش قدرت و تمرکز و توجه فراگیر است.

۲- ظاهر : ظهور، متظاهر، مظهر

محبت : حب، حبیب، محبوب

نگارش

۱- این سؤال، نگارش ساده با استفاده از کلمات مترادف است.

۳- از - که - ولی - هم

● نکته آموزشی کارگاه نویسندگی

- ساده نویسی : متنی، ساده و روان است که برای همه خوانندگان قابل فهم و درک بوده و کلمات و عبارات آن ساده و روان است و اجزای جمله آن در جای خود آمده است.

● تمرین سوم :

اگر مهارت تفکر در دانش‌آموزان پرورش یابد، یادگیری آنان در مدرسه و اجتماع نیز بهبود می‌یابد. مهارت‌های تفکر قابل آموزش هستند. این کار را هم به بهترین صورت می‌توان از طریق انجام فعالیت‌های جهت دار و موضوعات مرتبط معنادار انجام داد. به همین منظور در کتاب فارسی نوشتاری در کنار تمرین‌های متنوع، تمرین‌هایی مانند تمرین ۳ بخش کارگاه نویسندگی درس «داستان من و شما» طراحی شده است.

این تمرین به پرورش مهارت تفکر تأملی و فراشناخت می‌پردازد. فراشناخت شامل خود ارزشیابی فعال، تصمیم‌گیری فعال و در نظر داشتن هدف‌های فردی است. به عبارت روشن‌تر فراشناخت به معنای آن است که دانش‌آموز می‌داند که به چه می‌اندیشد، آنچه را که می‌اندیشد ارزشیابی می‌کند و به تفکرات خود نظم می‌بخشد. هنگامی که دانش‌آموز در حیطه فراشناخت قرار می‌گیرد بر تفکرات خود متمرکز می‌شود.

از نتایج این نمونه تمرین‌ها می‌توان به موارد زیر اشاره نمود :

● برانگیختن علاقه و کنجکاوی

● تشویق برای تأمل بر یادگیری

- هدایت تفکر دانش‌آموز در مسیر معین
  - سنجش و خود ارزشیابی
  - درگیر کردن دانش‌آموز در یک نوع تفکر ویژه (انتقادی، خلاق یا ژرف‌اندیشی)
  - کسب بازخورد دانش‌آموز در پایان آموزش
- از نمونه‌های دیگر می‌توان به تمرین ۳ بخش نگارش درس‌های یازدهم و چهاردهم اشاره نمود.

ضرب المثل

در زبان فارسی گاهی جملات، عبارت با اشعاری را به کار می‌بریم که دربردارنده نکته یا لطیفه یا پندی است که در میان مردم رایج می‌گردد. مثال زیرینتی است که تمام آن به ویژه مصراع اول آن ضرب المثل است.

نگردد شاخک بی بن برومند ز تو سعی و عمل باید زمن پند

ضرب المثل کارگاه نویسندگی

ضرب المثل «زبان سرخ سرسبز می‌دهد بر باد» مصراعی از بیت زیر و سروده ابن یمین است :

زبان سرخ سرسبز می‌دهد بر باد به هوش باش که سر در سر زبان نکنی

در مورد این مثل آورده اند که :

«شبی شاه عباس در لباس درویشان در شهر می‌گشت. بافنده‌ای را دید که در حال بافتن شال بود و با خود زمزمه می‌کرد : ای زبان سرخ که سرسبز می‌دهی بر باد! شاه عباس چیزی نگفت و گذشت.

اما فردا کسی را سراغ وی فرستاد تا یک طاقه شال به دربار بیاورد، وقتی مرد رسید شاه عباس گفت : چه شال زیبایی، به چه دردی می‌خورد؟ مرد گفت : اگر شخص بزرگی مثل شما بمیرد این شال را روی تابوتش می‌کشند. شاه عباس عصبانی شد و خواست جلاد را خبر کند تا او را گردن بزنند که یاد حرف دیشب مرد افتاد، دانست تقصیر مرد نیست تقصیر زبانش است و از سر تقصیرش گذشت. به شرطی که از این پس اختیار زبانش را نگه دارد.» (انجوی شیرازی)

کاربرد این ضرب المثل شعر

خوش باش چه بسیار دیده‌ایم که داد «زبان سرخ سرسبز را به تیغ کبود» (بهار)

بخوان تو قصه شیرین و صحبت فرهاد «زبان سرخ سرسبز می‌دهد بر باد» (نسیم شمال)

● عناصر تهدیدکننده زبان فارسی

الف) ورود واژگان و ساختار نحوی زبان‌های دیگر به زبان فارسی

ب) ترجمه شتاب زده، سطحی و بدون شناخت زبان

پ) فقدان معادل‌ها (برابر نهادهای فارسی برای واژگان بیگانه)

ت) بی‌رغبی و بی‌توجهی به فرهنگ، زبان و ادبیات گذشته

ث) غفلت از طرح و انتقال فرهنگ و زبان فارسی به دیگر کشورها

ج) فراموشی خط فارسی به عنوان جامعه فاخر زبان فارسی

این درس نیز به قلم دکتر فریدون اکبری شلدره، نوشته شده است، ایشان دارای دکترای زبان و ادبیات فارسی از دانشگاه شهید بهشتی تهران و رئیس گروه زبان و ادب فارسی دفتر برنامه‌ریزی و تألیف و مؤلف کتاب‌های درسی فارسی است.

بخوان و حفظ کن

شعر «ای زبان مادری» سروده دکتر غلامعلی حداد، در ابیاتی، شکوه و فرزبان فارسی را به تصویر کشیده است.

توجه: در بیت نخست مقصود از «زبان مادری»، زبان ملی و رسمی همه ایرانیان است. وطن همچون مادر ماست و زبان وطنی یا مادری همان زبان ملی است که باعث پیوند و همدلی همه مردم این سرزمین در طول تاریخ بوده است.

در بیت سوم، بر دو موضوع تأکید شده است: الف) زبان فارسی گستره بسیار فراخ و جغرافیای پهناوری را با خود همراه کرده، از گذشته‌های دور گویسوران بی‌شماری داشته است.

ب) توجه به مراکز فرهنگی و تاریخی زبان و ادبیات فارسی است، به همین سبب «فرهنگ شهر»های عظیمی که پیشینه بسیار درخشانی در رشد و تعالی فرهنگ و زبان فارسی در طول تاریخ داشته‌اند، کنار هم قرار گرفته‌اند. بنابراین، هرات و نیشابور و بلخ و خجند و بخارا و تبریز و تهران و کابل در خدمت به فرهنگ و ادب فارسی، هم‌شان و هم‌شانه‌اند.

رسانه‌های آموزشی

- ۱- فایل صوتی: خوانش صحیح متن درس (تأکیدها - مکث‌های بجا)
- ۲- واژه‌نامه الکترونیکی: کلمات دواملائی، کلمات جدید درس همراه با معنی
- ۳- نرم‌افزارهای تعاملی: برای آموزش و تمرین کلمات مترادف، هم‌خانواده، نشانه‌های جمع فارسی، صفت و ...
- ۴- فیلم کوتاهی درباره تاریخ تطوّر زبان فارسی از زبان یک شخصیت کارتونی
- ۵- آلبوم عکس از خطوط باستانی و امروزی
- ۶- پوسترهایی از نمونه‌های خوشنویسی با خطوط مختلف

ارزشیابی

- شفاهی: توجه به روان‌خوانی متن درس، تلفظ صحیح واژه‌ها، درک معانی و مفهوم واژه‌ها
- کتبی: کاربرد صحیح واژه‌ها در متون نوشتاری (املا - تمرینات تکمیلی)

درس چهارم

هفت خان

اهداف آموزشی

- آشنایی با فردوسی شاعر بزرگ و حماسی
  - آشنایی با ادبیات حماسی فارسی
  - ایجاد روحیه پایداری و ایستادگی در برابر مشکلات
  - ایجاد نگرش مثبت میهن پرستی و اعتقادات ملی
  - تقویت تفکر انتقادی و پیدا کردن روش‌های حل مسأله
- نگرش شبکه‌ای : مسیر حرکت کتاب‌های فارسی، از زبان به سمت ادبیات تکامل می‌یابد شاهنامه فردوسی فرّ و شکوه زبان فارسی را متجلی ساخته است و انتخاب متن درس چهارم برگرفته از این شاهکار زبان فارسی بسیار مناسب و درخور توجه است.

روش تدریس پیشنهادی

- روش ایفای نقش
- الگوی یاددهی - یادگیری
- الگوی آموزشی پیش سازمان دهنده : اساس این الگو را نظریه معنی دار آزوبل تشکیل می‌دهد. در این الگو ساخت شناختی و تغییراتی که در اثر یادگیری در آن صورت می‌گیرد، زیر مبنای اصلی یادگیری به‌شمار می‌رود. منظور از ساخت شناختی، مجموعه اطلاعات، مفاهیم، اصول و تعمیم‌های سازمان یافته‌ای است که دانش‌آموز قبلاً آموخته است.
- اهداف کلی الگوی آموزشی پیش سازمان دهنده
- ۱- معلم اهداف، مفاهیم و اصول جدیدتری را به دانش‌آموز بشناساند.
- ۲- معلم یادگیری معنی دار را با پیوند دانش‌ها، مهارت‌ها و نگرش‌های تازه با ساخت شناختی فرد ایجاد کند.
- ۳- معلم الگوی پیش سازمان دهنده را برای تقویت، تثبیت و تعمیق ساخت شناختی دانش‌آموزان تدوین کند.
- نکته مهم : پیش سازمان دهنده‌ها یک عبارت خلاصه از درس جدید نیست بلکه خود مطلبی جدید و کلی تر از درس است.
- روش اجرا
- ۱- / ارائه پیش سازمان دهنده
- الف) معلم پیش سازمان دهنده را که مطالب کلی تر است ارائه می‌دهد. مثلاً درباره ادبیات حماسی ایران و چگونگی پیدایش آن مطالبی کلی بیان می‌کند.

ب) اهداف درس و انتظارات آموزشی را تشریح و توصیف می‌کند.
پ) اطلاعات قبلی دانش‌آموزان را برای فهم بهتر مطالب جدید بر می‌انگیزد.

۲- /ارائه مطالب و مفاهیم درس جدید

الف) معلم مفاهیم و اطلاعات درس را به مثابه یک نمونه از ادبیات حماسی توضیح می‌دهد.
ب) در این مرحله استفاده از روش‌های ایفای نقش، نمایش فیلم و انیمیشن، قرائت اشعاری از فردوسی و روش گفت و گو قابل استفاده است.
پ) نکته مهم این که معلم متن درس را به صورت تصویری کلی عرضه کند تا دانش‌آموزان ارتباط آن را با پیش‌سازمان دهنده به خوبی احساس کنند.

۳- تحکیم ساخت شناختی با /ارائه مثال

معلم مثال‌ها و شواهد دیگری از اشعار فردوسی را می‌خواند تا آن‌چه در پیش‌سازمان دهنده معرفی گردید به خوبی در ساخت شناختی دانش‌آموز سازمان‌دهی شود.
در این الگو، مفاهیم کلی و مجرّد و گسترده در سطوح بالاتر و مفاهیم جزئی‌تر و عینی‌تر در سطوح پایین‌تر قرار می‌گیرند. اگر ساخت شناختی دانش‌آموز و ساختار درس زبان و ادبیات فارسی را به شکل یک هرم تصوّر کنیم شکل زیر را می‌توان برای درس هفت خان رسم نمود.

معلم به منظور تقویت ساخت شناختی دانش‌آموز می‌تواند فعالیت‌های زیر را انجام دهد

- ۱- مطالب کلی را همواره به مثابه پیش‌سازمان دهنده عرضه کند.
- ۲- از دانش‌آموز بخواهد تا ویژگی‌های اصلی درس جدید را بیان کند.
- ۳- اصطلاحات و توضیحات جدید را به طور دقیق و روشن بیان کند.
- ۴- از آنان بخواهد که چگونگی ارتباط مطالب جدید را با ساخت شناختی خود بیان کند.
- ۵- از آنان بخواهد که مثال‌ها و نمونه‌های دیگری برای مفاهیم درس ارائه دهند.
- ۶- از آنان بخواهد که مطالب و مفاهیم درس را با واژگان خود بیان کنند.

نکات مهم درس

پیام کلی درس : حفظ و تقویت روحیه حماسی و پهلوانی در برابر دشواری‌ها
حماسه : حماسه در لغت به معنای دلاوری و شجاعت آمده است. در اصطلاح عبارت است از : آثار منظوم و منثوری که از

دلاوری‌ها و رشادت‌های مردان بزرگ در میدان کارزار حکایت نماید. به عبارت دیگر حماسه، آثاری است که بر اعمال پهلوانی، مردانگی، افتخارات و بزرگی‌های یک قوم یا یک فرد مبتنی باشد. حماسه را به لحاظ موضوع به چهار نوع می‌توان تقسیم نمود:

۱- حماسه/ساطیری: به حماسه‌هایی گفته می‌شود که بر مبنای اساطیر در زمان ما قبل تاریخ شکل گرفته باشد مانند گیل گمش و بخش نخست شاهنامه فردوسی.

۲- حماسه پهلوانی: اساس آن را پهلوانی تشکیل می‌دهد. مانند داستان رستم در شاهنامه و ظفرنامه حمدالله مستوفی.

۳- حماسه دینی: عبارت است از حماسه‌ای که موضوع مرکزی آن را دین تشکیل داده باشد و قهرمانان با رعایت اصول دینی به نبرد برخاسته باشند مانند: خاوران نامه ابن حسام.

۴- حماسه عرفانی: در این نوع از حماسه، داستان مطابق موضوعات عرفانی شکل می‌یابد مانند: تذکره الاولیا، منطق الطیر. برای حماسه ویژگی‌های زیادی بر شمرده‌اند از آن جمله می‌توان به جنگاوری، وجود جهان پهلوان، عنصر نیرومند ذهنی و خارق‌العاده بودن اعمال قهرمانان اشاره نمود.

درس هفت خان به لحاظ محتوایی و ویژگی، در گروه حماسه پهلوانی قرار می‌گیرد.

● منظور از هفت خان گذشتن، مراحل یک کار سخت را با موفقیت به انجام رساندن می‌باشد.

ساده نویسی: وظیفه نخست نویسنده، ساده و مفهوم نوشتن است. بنابراین باید سادگی و روانی را طبیعی‌ترین اصل زیبانویسی شمرد. از هزاران شاعر و نویسنده‌ای که در زبان فارسی اثرآفرینی کرده‌اند، نام و آثار کسانی بیشتر در یادها مانده است که هنگام نوشتن یا سرودن، سادگی را ترجیح داده‌اند. از جمله می‌توان به آثار سعدی و مولوی اشاره نمود.

ساده نویسی نیاز به زمینه‌های ذهنی و عوامل فنی دارد.

— زمینه‌های ذهنی مانند:

الف) اهتمام و اعتقاد به فضیلت سادگی در نوشتار

ب) پختگی و شفافیت مطلب در ذهن نویسنده

پ) مدیریت اطلاعات (ت) پرهیز از تقلید

— عوامل فنی مانند:

الف) نزدیکی اجزای اصلی جمله به یکدیگر

ب) استفاده از کلمات مأنوس

پ) کوتاه نویسی: (جملات هر چه کوتاه‌تر باشد فهم آن‌ها، آسان‌تر است.)

ت) استفاده از افعال مناسب

● تمرین دوم فعالیت متن درس هفت خان اشاره به ساده‌نویسی جملات دارد.

— رستم در خشم می‌آید. (رستم خشمگین می‌شود.)

— رستم به تنگ می‌آید. (رستم خسته شده و به ستوه می‌آید.)

● کنایه: کنایه پوشیده سخن گفتن درباره امری با بیان نشانه، نمونه یا دلیل آن امر است.

کنایه سبب درنگ خواننده می‌شود، ذهن او را به تلاش وامی‌دارد و حالات را برای او محسوس می‌سازد.

فتاد از پای، کرد، از عجز فریاد زشاخی مادرش آواز در داد.

در بیت بالا، «فتاد از پای» کنایه از ناتوانی است.

● **مبالغه** : مبالغه در لغت به معنای به نهایت رساندن و غلو کردن یا بزرگ نمایی در چیزی است. و در اصطلاح، مبالغه آن است که نویسنده برای تزیین کلام خود، در وصف چیزی بزرگ نمایی کند. از نمونه‌های مبالغه می‌توان به موارد زیر اشاره نمود.

زسم ستوران در آن پهن دشت زمین شد شش و آسمان گشت هشت (فردوسی)
همی بکشتی تا در عدو نماند شجاع همی بدادی تا در ولی نماند فقیر (رودکی)

● **بازنویسی** : بازنویسی یعنی ایجاد تغییراتی در یک نوشته یا متن ادبی گذشته با حفظ محتوا و پیام آن. وقتی متنی بازنویسی می‌شود، زبان نوشته امروزی، ساده و قابل فهم می‌گردد. مطالب نوشته به کمک توصیف چهره‌ها، صحنه‌ها و حالات پرورانه می‌شود. همچنین رویدادها بازسازی شده و تجسم می‌یابند.

در بازنویسی توجه به چند نکته ضروری است :

— پیام‌های اصیل و ارزشمند و اندیشه‌های والای اخلاقی، اجتماعی، عرفانی و انسانی حفظ و منتقل شود.

— متون از میان آثار با ارزش ادب گذشته انتخاب گردد.

— مأخذ دقیق متن باز نوشته ذکر شود.

— در نقل محتوا و پیام، امانت رعایت شود و در صورت امکان، پیام‌های امروزی در آن گنجانده شود.

● **ضرب المثل «نوش دارو پس از مرگ سهراب»** به چاره‌جویی و علاج واقعه بعد از وقوع اشاره می‌کند. اگر کار یا کمکی در زمان لازم انجام نشود و پس از اینکه کار از کار گذشت درصدد کمک یا اصلاح باشیم، از این ضرب المثل استفاده می‌کنیم.

● **حکایت : ادب لقمان**

این حکایت به داشتن ادب و دوری از اعمال ناشایست و پند و عبرت گرفتن از رفتارها و اعمال ناپسند دیگران اشاره دارد. اگر از زشتی‌های دیگران، آموختیم به خوبی‌ها روی آوریم «استاد اخلاق» درون ما نهفته است و این شیوه امیر المومنین (ع) است که فرمودند : هرگاه در دیگری اخلاق ناپسندی را دیدی، بپرهیز که آن گونه رفتار در خودت نباشد. (میزان الحکمه، ج ۱ - صفحه ۷۰، حدیث ۳۷۴)

هنر انسان‌های فرزانه و هوشمند آن است که از رفتارهای ناپسند دیگران هم عبرت می‌آموزند. نیکان الگوی نیکی‌اند و بدان سرمشق بدی برای غافلان. اما کسی عاقل تر است که از بدی‌ها راه خوبی‌ها را می‌آموزد. این همان حکمت لقمانی است که از فرزاندگی او سرچشمه می‌گیرد.

رسانه‌های آموزشی

— فایل صوتی خوانش متن درس

— نقالی‌هایی از شاهنامه

— فیلم آموزشی

— انیمیشن

— نرم افزارهای تعاملی

— فلش کارت

ارزشیابی

شفاهی : خواندن صحیح، روان و پرشور متن درس

کتبی : نوشتن املاي صحیح کلمات نثر

تسلط بر انجام تمرین‌های درس و برگه‌های ارزشیابی

ارزشیابی کیفی گروهی

ابزار ارزشیابی : آزمون عملکردی در موقعیت شبیه‌سازی شده (ایفای نقش)

مثال : دانش‌آموزان در گروه، نقش‌ها را بین خود تقسیم کرده و براساس متن درس به ایفای نقش می‌پردازند.

بخوان و بیندیش

دوستان همدل

این داستان به اهمیت و ارزش محبت و همدل بودن انسان‌ها اشاره می‌کند. در ارزش‌ها و آموزه‌های دینی و ادبیات ما به این مسئله اشاره و تأکید فراوانی شده است. از آن جمله می‌توان به شعر معروف مولوی اشاره کرد :

ای بسا هندو و ترک هم زبان   ای بسا دو ترک چون بیگانگان
بس زبان هم دلی خود دیگر است   هم دلی از هم زبانی بهتر است

فصل سوم

دین و اخلاق

درس پنجم

زنگ انشا

اهداف آموزشی

- آشنایی با جایگاه رفیع شهدا در حفظ ارزش‌های انقلاب اسلامی
- درک نقش شهدا در تداوم انقلاب اسلامی
- توانایی خواندن شعر، با لحن و آهنگ مناسب
- آشنایی با نمونه‌ای از شعر نو
- نگرش شبکه‌ای : موضوع شعر «زنگ انشا» شهید و مقام و عظمت اوست. شهدا در راه حفظ دین و وطن جان باختند. آنان درس اخلاق، ایمان، فداکاری و ایثار را به ما آموختند. از این رو درس، آغازگر فصل دین و اخلاق است.

روش‌های تدریس پیشنهادی

- دکلمه خوانی
- بحث و گفت و گو
- روش تدریس مبتنی بر بیان فکر
- روش تدریس مبتنی بر بیان فکر : این روش دو بعد اساسی دارد : شناختی و اجتماعی. دانش‌آموزان به صورت انفرادی و گاه به صورت گروهی به بیان فکر می‌پردازند و سعی می‌کنند دیگران را هم از آن چه در ذهنشان می‌گذرد آگاه سازند. در این دو بعد دانش‌آموزان هم از نظر فکری و هم از لحاظ اجتماعی پرورده می‌شوند.
- برای اینکه معلمان بتوانند از روش بیان فکر بهره گیرند انتظار می‌رود دو قاعده اساسی را در مدیریت کلاس درس بپذیرند.
- ۱- ممکن است سر و صدای زیادی در کلاس ایجاد شود ولی نتیجه آن می‌تواند فعالیت سازنده باشد.
- ۲- اگر دانش‌آموزان اجازه داشته باشند دیدگاه‌های خود را ابراز کنند قادر خواهند بود به سؤال‌های بسیار زیادی پاسخ دهند.
- مراحل اجرای روش تدریس مبتنی بر بیان فکر
- ۱- تشخیص مسئله : در این مرحله تلاش می‌کنیم به دانش‌آموزان کمک شود تا موضوع قابل فکر کردن را مشخص کنند، منظور ایجاد احساس در یاد گیرنده است «موضوعی که پیش رو دارم مربوط به خودم است نه آنکه از بیرون، کسی آن را به من تحمیل کرده باشد.»

۲- **شیوه حل مسئله :** در این مرحله یادگیرنده را تحریک می‌کنیم از خود این سؤال را بپرسد : به چه شکلی می‌توانم مسئله را حل کنم؟! در جلسه‌ای که آنان را برای بیان فکر آماده می‌کنیم می‌توانیم راه حلی را از جانب خودمان ارائه دهیم.

۳- **استفاده از طرح در عمل :** در مرحله حاضر، سعی می‌کنیم به این سؤال پاسخ دهیم که «آیا از طرح خود استفاده می‌کنم؟!» به واقع این سؤال، اگر پاسخی داشته باشد، گونه‌ای بازخورد برای یادگیرنده تدارک می‌بیند. دریافت چنین بازخوردی، اهمیتی به اندازه ارزشیابی درونی و بیرونی دارد. افزون بر این، پرسش و پاسخ گویی به این سؤال، گونه‌ای آگاهی فراشناختی به بار می‌آورد.

۴- **ارزشیابی از عملکرد :** برای این کار باید برگشت و نگاهی به عقب انداخت. منظور این است که فرایند حل مسئله مورد بازنگری قرار گرفته و عملیات از نظر کیفی و کمی مورد ارزشیابی قرار گیرد.

● نکات مهم درس

مفهوم و پیام کلی درس، آشنایی با مفاهیم و جایگاه شهدا در فرهنگ و زبان و ادب فارسی است.

● **تشبیه :** تعریف کامل تشبیه در درس دوازدهم آمده است.

در این شعر، شاعر، شهدا را به خورشید، شقایق سرخ، چراغی در خانه، داستانی پر از حادثه و زیبایی و نمره بیست تشبیه کرده است.

● **شخصیت بخشی :** مفهوم شخصیت بخشی در درس نهم به تفصیل بیان شده است.

در کارگاه درس پژوهی این درس از دانش‌آموزان خواسته شده است که به «خوبی» و «بدی» شخصیت بخشی کنند.

● در تمرین سوم بخش نگارش، از فراگیران خواسته شده است که با استفاده از کلمات بدون نقطه یک بند بنویسند. این تمرین به مهارت تفکر و خلاقیت دانش‌آموزان در به کارگیری کلمات، توجه دارد.

برای آشنایی بیشتر دانش‌آموزان می‌توان از متون بدون نقطه‌ای که به آن‌ها اشاره می‌شود، استفاده کرد :

۱- خطبه بدون نقطه حضرت علی (ع)

۲- در زمان ناصرالدین شاه رعیتی، به نام میرزا محمد الویری به احمد خان امیرحسینی سیف الممالک (فرمانده فوج قاهر خلیج)، نامه‌ای با استفاده از حروف بی‌نقطه الفبای فارسی می‌نویسد. این نوشته در نوع خود از شاهکارهای ادب زبان فارسی به شمار می‌آید.

۳- شعر بدون نقطه زیر که در مدح امام زمان (عج) سروده شده است :

سرو سهی که سرور و سالار آمده

سر کرده و سر آمد و سردار آمده

دلدار ماه روی که دارد دل همه

در دامگاه طره طرار آمده

مولای کل و مصلح عالم امام عصر (عج)

هادی راه مردم احرار آمده

...

(نصرت ... بیگی در باغی)

فعالیت‌های درس : سؤال ۱

جمله	قسمت اول	قسمت دوم	قسمت سوم	قسمت چهارم
۱- شهید چون شقایق سرخ است.	شهید	شقایق	چون	سرخ
۲- شهید چون چراغ است.	شهید	چراغ	چون	روشنی بخش
۳- شهید داستانی است پر از حادثه و زیبایی.	شهید	داستانی پر از حادثه و زیبایی	_____	فراز و نشیب‌های زندگی

قسمت چهارم مربوط به صفت مشترک بین قسمت اول و قسمت دوم است.

سؤال ۳ : ساعت پر خاطره

تمرین دوم بخش املا

کلمات عربی مختوم به «ی» با تلفظ «آ» (۱) : در مورد املاي این کلمات، تابع املاي رایج در فارسی هستیم. یعنی اگر املاي رایج کلمه در زبان فارسی به «ا» ختم شود، ما همان را بر می‌گزینیم. مانند : مصفا، مربا، اعلا. اگر کلمه‌ای با «ی» بیشتر رایج بوده است همان املا انتخاب شده است مانند حتی. کلماتی که فقط با «ی» نوشته می‌شوند مانند : عیسی، موسی، المثنی نیز به این صورت حفظ شده‌اند. در بعضی موارد هم دو املاي رایج پذیرفته شده است مانند طوبی / طوبا - محتوی / محتوا.

نگارش : سؤال ۵

۷ جمله

افعال متن : می‌گویند، دیده‌ایم، آرمیده است، می‌گوید، خواهد زد، می‌گوید، می‌آید.

● بند یا پاراگراف

— بند شامل تعدادی جمله است که یک ایده اصلی را شرح و پرورش می‌دهد. ایده اصلی معمولاً در جمله‌ای به نام جمله موضوع ذکر می‌گردد. هر جمله در یک بند (پاراگراف) بایستی به پرورش جمله موضوع کمک کند. بند اصلی‌ترین جز یک انشا است. بند نویسی انواع مختلفی دارد که می‌توان به موارد زیر اشاره نمود :

۱- بند روایتی

۲- بند توصیفی

۳- بند تعریفی

● نکته آموزشی کارگاه نویسندگی

گزارش نویسی : گزارش نویسی یعنی نوشتن اخبار، اطلاعات، رویدادها و دلایل و تجزیه و تحلیل آن‌ها به شکل روشن و کوتاه با رعایت دو اصل مهم ساده نویسی و درست نویسی.

گزارش باید به گونه‌ای تهیه شود که هدف مورد نظر را در کوتاه‌ترین زمان و با ساده‌ترین گفتار بیان کند.

انتخاب عنوان : عنوان باید تا حد امکان کوتاه و با محتوای متن هماهنگ باشد. در عنوان گذاری از واژگان کلیدی که در

متن آمده است استفاده شود.

چگونگی تنظیم گزارش، مهم‌ترین عامل در تنظیم آن است. ساختار و بدنه هر گزارش به طور کلی بر سه پایه : «مقدمه، بدنه اصلی

و پایان گزارش» استوار است.

- مقدمه در ارتباط با موضوع گزارش باید به گونه‌ای تهیه شود که برای مخاطب قابل فهم و معنادار باشد. باید بتواند در خواننده نسبت به موضوع علاقه ایجاد کند و به خواننده بگوید که از گزارش چه انتظاری داشته باشد.
- متن یا بدنه اصلی گزارش، جای ارائه آمارها، داده‌ها و تحلیل و تفسیر آنهاست.
- در پایان گزارش نتیجه‌گیری و پیشنهادها می‌آیند.
- تأکید بر نکته‌های مهم در گزارش ضروری می‌باشد
- هر قدر نکته‌ای در گزارش مهم‌تر باشد، باید فضای بیشتری به آن اختصاص داده شود.
- به کار بردن عبارت‌هایی همچون: «مهم‌ترین عامل»، «نکته اساسی» و... توجه خواننده را جلب می‌کند.
- گزارش باید روشن، دقیق، و خلاصانه باشد. نویسنده گزارش باید بکوشد با حفظ جنبه رسمی و علمی گزارش، آن را از حالت خشک و بی‌روح درآورد. از به کار بردن واژه‌ها و اصطلاح‌های گزافه‌آمیز همچون: هرگز، بی‌نهایت، بدون ذره‌ای شبهه، باید گفت و... خودداری کند.
- گزارش نویس نباید برای پررنگ جلوه دادن گزارش خود یا نشان دادن میزان اطلاعاتش درباره موضوع، از واژه‌های سنگین و دشوار فهم بهره بگیرد.
- جمله باید شامل یک مضمون و نکته اصلی باشد.
- به قواعد دستور زبان از نظر جای فعل، فاعل، مفعول و فارسی‌سازی (در اندازه متعادل) واژگان، دقت شود.
- بازبینی، آخرین بخش نوشتن گزارش است. در این بخش از کار، نویسنده باید تمام مطالب را یک بار دیگر بازبینی، و ایرادهای آن را برطرف نماید.

بیشتر بدانیم

سلمان هراتی: سلمان هراتی در سال ۱۳۳۸ در روستای مرزدشت تنکابن مازندران در خانواده‌ای مذهبی متولد شد. درس‌های ابتدایی تا پایان دوران متوسطه را در زادگاهش خواند. سپس در دانش‌سرای راهنمایی تحصیلی پذیرفته شد و پس از دو سال در رشته هنر، مدرک فوق دیپلم اخذ کرد. وی پس از پایان تحصیلات در یکی از مدارس روستاهای دور لنگرود مشغول تدریس شد.

در شعرهایش می‌توانیم تأثیر از سهراب سپهری را ببینیم او حتی یکی از شعرهایش را تقدیم به سهراب سپهری کرده بود دوستی او با سیدحسن حسینی و قیصرامین پورزبانزد است، سیدحسن حسینی بعد از مرگ سلمان یکی از بهترین آثار ادبیش یعنی کتاب «بیدل، سپهری و سبک هندی» را تقدیم به او کرد و قیصرامین پور هم کلیات او را منتشر کرد. سلمان هراتی به عنوان شاعری دگراندیش به حساب می‌آید.

ویژگی‌های شعر سلمان: سلمان هراتی از شاعران بنام عصر انقلاب است که زبان و اندیشه و دیدگاه نوینی در اشعارش جلوه‌گر است شعر سلمان با تصاویر بدیع از طبیعت و حالات درونی انسان ارتباط با خدا، ویژگی خاص و لحن مختص به خود است. زبان شعر او صمیمی و ساده است او تمام صداقت و صمیمیت خود را در قالب شعرهایش می‌ریخت. شعر او در عین ارتباط داشتن تنگاتنگ با طبیعت و راز و نیاز با خدا دارای مضمونی اجتماعی و پرشور است. شعر سلمان از نظر لحن و بیان تصاویر طبیعت و زندگی و سادگی گفتار، شباهت‌هایی با شعر سهراب دارد، سلمان در قالب‌های گوناگون شعر سروده است اما بیشترین سروده‌های او در قالب شعر مثنوی — شعر سپید — است.

در اشعار او تأثیرهایی از شاعران مطرح معاصر دیده می‌شود که البته تقلید گونه نیست و در خلال زبان شعر او اصالت و خلاقیت شاعر در آفرینش تصاویر و اندیشه و نوگرایی ذهن و زبان او هویدا است.

سلمان هراتی در آبان سال ۱۳۶۵ در راه رفتن به مدرسه، بر اثر تصادف جان باخت.

رسانه‌های کمک آموزشی

- ۱- فایل صوتی : خوانش شعر همراه با موسیقی متن
- ۲- فیلم آموزشی
- ۳- گالری عکس
- ۴- لوح فشرده (کتاب الکترونیک) آثار سلمان هراتی

ارزشیابی

شفاهی : خوانش صحیح شعر، دریافت مفهوم شعر، تشخیص تشبیهات درس
ارزشیابی کیفی - کتبی (فردی یا گروهی)
ابزار ارزشیابی : آزمون عملکردی شناسایی
مثال : دانش‌آموزان در متن درس جستجو کرده و تشبیهات درس را پیدا می‌کنند.

• حکایت : انواع مردم

این حکایت از کیمیای سعادت نوشته ابو حامد امام محمد غزالی می‌باشد. که به ویژگی و رفتارهای مختلف و متفاوت افراد جامعه اشاره دارد. و پیام آن انعطاف‌پذیری و داشتن صبر و تحمل در مواجهه با افراد مختلف با رفتار متفاوت می‌باشد.

شعر زیر از سعدی، اشاره به پیام کلی حکایت دارد :
دلا یاران سه قسم‌اند، ار بدانی
زبانی‌اند و نانی‌اند و جانی
به نانی نان بده از در برانش
نوازش کن به یاران زبانی
ولیکن یار جانی را نگه دار
به جانش جان بده گر می‌توانی

درس ششم

اخلاق پسندیده

اهداف آموزشی

- آشنایی با بزرگان علم و ادب ایران زمین، خواجه نصیرالدین توسی و ملا ادهم خلخالی
  - آشنایی با نمونه‌ای از ثر کهن
  - تقویت مهارت سخن گفتن و دقایق آن
  - آشنایی بیشتر با آداب غذا خوردن
  - شناخت بیشتر واژگان و ترکیب‌های زبان فارسی
  - تقویت مهارت خواندن متون کهن و تاریخی
  - تقویت علاقه نسبت به سخنان پیامبر بزرگوار اسلام (ص)
  - تقویت علاقه نسبت به آداب برتر سخن گفتن و طعام خوردن در فرهنگ اسلامی ایران زمین
  - تقویت مهارت در دریافت مفاهیم والا در متون ادبی و فرهنگی ایران زمین
- نگرش شبکه‌ای : از آن جا که در قرآن و احادیث به آداب سخن گفتن و آداب طعام خوردن اشاره شده است، این درس در فصل دین و اخلاق، جای گرفته است. تمام عناصر سازه‌ای این درس و درس دیگر این فصل به همراه بخوان و حفظ کن، حکایت، بخوان و بیندیش و فعالیت‌های نوشتاری همچون تار و پودی از یک پیکره به پیوسته اند و یک شبکه مفهومی را پدید می‌آورند.

روش‌های تدریس پیشنهادی

- روشن سازی طرز تلقی
- قضاوت عملکرد
- تدریس اعضای گروه

روش تدریس اعضای گروه : یکی از روش‌های تدریس مناسب برای این درس، روش تدریس اعضای گروه می‌باشد. این روش برای درس‌هایی که دارای یک عنوان اصلی و چند عنوان فرعی باشند، طراحی شده است. با توجه به اینکه متن درس از سه بخش تشکیل شده است، بنابراین هر گروه دارای سه عضو می‌باشد.

مرحله اول، آمادگی فردی (زمان پیشنهادی: ۷ دقیقه) : در این مرحله دانش‌آموزان کلاس را به گروه‌های سه نفره تقسیم می‌کنیم. هر عضو مسئول مطالعه یک بخش از کل متن درس می‌باشد. به عنوان مثال در گروه شماره یک، مریم، مسئول مطالعه بخش اول یعنی : «آداب سخن گفتن»، فرشته، مسئول مطالعه بخش دوم، یعنی : «زبان‌های زبان» و فاطمه، مسئول مطالعه بخش سوم، یعنی :

«آداب طعام خوردن» می‌باشد. در گروه شماره دو نیز، الهه، مسئول مطالعه بخش «آداب سخن گفتن»، پروانه، مسئول مطالعه بخش «زبان‌های زبان» و راضیه، مسئول مطالعه بخش «آداب طعام خوردن» می‌باشد. همچنین گروه‌های دیگر به همین ترتیب به مطالعه درس می‌پردازند. به این گروه‌ها، گروه‌های اولیه می‌گوییم. یادداشت برداری، مراجعه به واژه نامه و توجه به زمان مقرر، از نکته‌هایی است که دانش‌آموزان باید به آن توجه داشته باشند.

مرحله دوم، کار گروهی (زمان پیشنهادی: ۱۰ دقیقه): در این مرحله برای درک و تفاهم هر چه بیشتر محتوا، گروه‌های ثانویه را تشکیل می‌دهیم، بدین گونه که دانش‌آموزان مسئول مطالعه بخش «آداب سخن گفتن»، تحت نظارت معلم از گروه‌های اولیه خود جدا می‌شوند و با همتایان خود از گروه‌های دیگر که مسئول مطالعه همین بخش بودند، گروه‌های ثانویه را تشکیل می‌دهند و با هم فکری یکدیگر به بحث و بررسی در مورد بخش مورد مطالعه خود می‌پردازند. به عنوان مثال، مریم از گروه یک، الهه از گروه دو و... در یک گروه، فرشته و پروانه و... در گروه دیگر و فاطمه و راضیه و... نیز گروه جدید خود را با راهنمایی معلم تشکیل می‌دهند. در این مرحله دانش‌آموزان می‌باید با دقت و ریزینی به مطالعه واژه‌ها، جمله‌ها و مفاهیم بخش مورد نظر خود بپردازند و با هم فکری یکدیگر بر متن تسلط یابند. معلم نیز در کنار دانش‌آموزان به راهنمایی آن‌ها می‌پردازد و سعی می‌کند از پاسخ صریح به سؤالات دانش‌آموزان پرهیز کند. پس از پایان زمان تعیین شده، دانش‌آموزان به گروه‌های اولیه خود باز می‌گردند و هر یک از آن‌ها بخش مورد مطالعه خود را برای دو عضو دیگر تدریس می‌کند و به سؤال‌های آن‌ها پاسخ می‌دهد. به عنوان مثال، مریم بخش اول درس، فرشته، بخش دوم و فاطمه بخش سوم را همانند یک معلم برای اعضای گروه اولیه خود تدریس می‌کند. به بیان دیگر در این مرحله، هر یک از اعضای گروه، زمانی به عنوان معلم و زمانی دیگر به عنوان دانش‌آموز در گروه خود رفتار می‌کنند.

مرحله سوم، آزمون (زمان پیشنهادی: ۸ دقیقه): در این مرحله برگه آزمونی را که قبلاً آماده کرده‌ایم در اختیار دانش‌آموزان قرار می‌دهیم تا ابتدا به شکل فردی و سپس به شکل گروهی به همان سؤال‌ها پاسخ گویند. پس از برگزاری آزمون، معلم پاسخ صحیح سؤالات را در اختیار دانش‌آموزان قرار می‌دهد تا آن‌ها بازخورد مناسبی از آزمون دریافت کنند. غالباً نمره گروهی دانش‌آموزان به دلیل هم فکری آن‌ها از نمره فردی آن‌ها بالاتر است. نکته‌ای که باید در طراحی سؤال‌ها به آن توجه کرد، عینی بودن سؤال‌هاست، بدین معنی که سؤال‌ها می‌باید اغلب به گونه: صحیح - غلط، کامل کردنی، چهار گزینه‌ای و کوتاه پاسخ باشد تا بتوان از زمان بهترین بهره را برد. برای این درس می‌توان از این آزمون پیشنهادی بهره گرفت و برای هر سؤال ۲ نمره منظور داشت.

● جمله صحیح را با «ص» و جمله غلط را با «غ» مشخص کنید.

۱- انسان باید به سؤال‌هایی که از دیگران پرسیده می‌شود، جواب دهد. ص □ غ □

۲- «استماع» به معنی گوش دادن است. ص □ غ □

۳- کتاب «لطائف المواقف» اثر خواجه نصیرالدین توسی است. ص □ غ □

۴- هرگاه انسان میزبان بود، نباید اولین نفری باشد که غذا خوردن را شروع می‌کند. ص □ غ □

● جاهای خالی را با کلمات مناسب کامل کنید.

۵- دادند دو گوش و یک زبانت ز آغاز یعنی که دو بشنو و یکی بیش.....

۶- اگر در لقمه استخوان بود، چنان از دهن بیفگند که کسی..... نیابد.

● گزینه صحیح را انتخاب کنید.

۷- اگر بهترین غذایی که در سفره گذاشته‌اند، اندک بود، چه باید کرد؟

الف) به خوردن آن مبادرت کنیم. □

ب) آن را بر دیگران ایثار کنیم. □

پ) بدان ولوع نماییم. ☐

ت) فقط یک لقمه از آن بخوریم. ☐

۸- همه گزینه‌ها جز گزینه..... از رفتارهای پسندیده است.

الف) پرهیز از غیبت و دروغ ☐

ب) سخن خیرخواهانه گفتن ☐

پ) در میان جمع خلل کردن ☐

ت) بیشتر گوش کردن ☐

● به سؤال‌های زیر پاسخ کوتاه دهید.

۹- پیامبر(ص) کدام عمل را فاضل‌تر می‌داند؟ .....

۱۰- چگونه در هر مجلس، سخن باید گفت؟ .....

مرحله چهارم، نقد و بررسی (زمان پیشنهادی ۸ دقیقه): در این مرحله به نقد و بررسی آزمون که بیان‌گر کیفیت یادگیری دانش‌آموز است، پرداخته می‌شود. نمرات فردی بیانگر میزان درک و فهم فرد از موضوع درسی است و نمرات گروهی، نشان‌دهنده میزان درک اعضای گروه از موضوع است. در این مرحله معلم به پرسش‌هایی که ممکن است اکثر دانش‌آموزان در پاسخ دادن به آن مشکل داشته باشند، به شیوه‌ای عمل می‌کند که خود دانش‌آموزان با گفت و گو و تبادل نظر به پاسخ صحیح دست یابند.

مرحله پنجم، جمع‌بندی (زمان پیشنهادی ۱۰ دقیقه): در این مرحله با توجه به متن درس که از سه بخش تشکیل شده است، سه نفر از گروه‌های مختلف به طور تصادفی یا داوطلبانه انتخاب می‌کنیم تا جمع‌بندی نهایی را از درس برای دانش‌آموزان کلاس ارائه دهند. هر یک از دانش‌آموزان منتخب، فقط یک بخش از کل متن درس را تدریس می‌کند، مثلاً مریم از گروه یک، بخش «آداب سخن گفتن» را برای کلاس تدریس می‌کند و معلم نیز به عنوان راهنما بر جریان تدریس نظارت می‌کند و دانش‌آموزان را تشویق می‌کند تا از مریم سؤال کنند و ابهامات خود را با نظارت معلم برطرف نمایند. این عمل برای دو بخش باقی مانده متن درس نیز با تدریس دانش‌آموزان انجام می‌پذیرد.

درس اخلاق پسندیده، آداب سخن گفتن و طعام خوردن و هم چنین زبان‌های زبان را با قلمی به تشریح بیان می‌کند. از آنجا که در دین اسلام سخن گفتن و طعام خوردن آداب خاصی دارد، محتوای این درس به طور کامل مرتبط با عنوان فصل سوم، دین و اخلاق می‌باشد.

نکات مهم درس

آداب سخن گفتن

* **از دیدگاه قرآن:** در قرآن به کرات به آداب سخن گفتن اشاره شده است از آن جمله می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

– در سخن گفتن مراقب باشید چون تمام سخنانتان نوشته می‌شود (انفطار – آیه ۱۰ و ۱۱)

– پاکان در سخن گفتن نیز به پاکی هدایت یافته‌اند (سوره حج – آیه ۲۴)

و نیز:

آگاهانه سخن گفتن، نرم (ملایم سخن گفتن) عمل کردن به گفتار، منصفانه و برطبق حق سخن گفتن.

* **از دیدگاه پیامبر و ائمه:** سخن تا وقتی که آن را نگفته باشی در بند توست و چون سخن را بر زبان آوردی تو در بند آن

هستی پس زبانت را نگه دار. (امام علی (ع))

* از نیکویی انسان آن است که سخن بی فایده را ترک کند. (پیامبر اکرم (ص))
 بعضی از کلمات هنگام جمع بستن هیچ علامت مشخصه‌ای ندارند بلکه در شکل مفرد آن‌ها تغییراتی ایجاد می‌شود مانند :
 آفت ← آفات   عمل ← اعمال
 ادب ← آداب   حس ← حواس
 تصویر ← تصاویر   عضو ← اعضا

عبارات و اصطلاحات درس

- سخنی که با او تقریر می‌کنند، تا تمام نشود به جواب مشغول نگردد :
- تا زمانی که گوینده در حال صحبت کردن است و سخنش تمام نشده، جواب ندهد.
- آن چه که خواهد گفت تا در خاطر مقرر نگردد در نطق نیاورد :
- سخنی را که می‌خواهد بگوید تا وقتی در ذهنش مرور نکرده بر زبان نیاورد.
- زبان به کار اعضا و حواس راه دارد، به خلاف عکس آن :
- از طریق سخن گفتن می‌توان کارکرد اعضا و حواس را بیان کرد ولی عکس آن صادق نیست.
- هر که خاموشی اختیار کند، رستگار شود :
- منظور از خاموشی در این جمله، گزیده گویی و کم‌سخنی است.
- پیش از دیگران به مدتی دست باز نگیرد :
- میزبان قبل از اینکه دیگران غذایشان تمام شود از غذا خوردن دست نکشد.
- اگر سیر شده باشد، تعللی می‌آرد تا دیگران نیز فارغ شوند :
- میزبان حتی اگر سیر شده باشد خود را مشغول کند تا غذای دیگران تمام شود.
- نکته آموزشی کارگاه نویسندگی
- شرح حال نویسی : ما در طول تاریخ سرگذشت نگاران بزرگی داشته‌ایم امروزه نیز در دانشنامه‌ها و دایرةالمعارف‌ها شمار زیادی از زندگی‌نامه‌ها به چشم می‌خورد.
- زندگی‌نامه‌ها را در انواع زیر می‌بینیم :
- ۱- زندگی‌نامه عمومی – زندگی‌نامه خود نوشت یا اتوبیوگرافی – خاطرات و سفرنامه‌ها، زندگی‌نامه زنان – زندگی‌نامه بزرگان شهرها و سرزمین‌ها – زندگی‌نامه وزیران و دیوان سالاران – نسب‌نامه
- امروز چند گونه شرح حال نویسی در کشور ما دنبال می‌شود :
- ۱- تک نگاری در قالب کتاب برای دانشمندان قدیم
- ۲- تک نگاری در قالب کتاب برای بزرگان معاصر :
- اینگونه کتاب‌ها را اگر درباره فردی باشد که هنوز در قید حیات است جشن‌نامه، پاسیاد و یادگارنامه و اگر در گذشته باشد یادنامه می‌نامند.
- ۳- سرگذشت‌های جمعی در قالب کتاب برای بزرگانی که در گذشته‌اند.
- ۴- سرگذشت‌های جمعی معاصران
- ۵- زندگی‌نامه نویسی در قالب مقاله

درست است که در نگاشتن زندگی‌نامه از خاطرات و گفتارهای شفاهی بهره می‌گیریم ولی کار ما گونه‌ای از تاریخ نگاری است بنابراین باید مستند به منابع معتبر باشد. افزون بر این، زندگی‌نامه نویسی شاخه‌ای از ادبیات به شمار می‌رود بنابراین متن ما باید خواندنی و گیرا باشد تا مخاطب را خسته نکند و تا پایان نوشتار با خود همراه کند.

بخوان و حفظ کن

شیر خدا

این شعر توسط استاد شهریار و در مدح حضرت علی (ع) سروده شده است.

بیشتر بدانیم

شهریار: سید محمد حسین بهجت تبریزی متخلص به شهریار در سال ۱۲۸۵ در تبریز به دنیا آمد. تحصیلات مقدماتی را با خواندن گلستان نزد پدرش شروع کرد. از دوران کودکی به سخن خواجه حافظ شیرازی دل باخت و اکثر اوقات خود را به مطالعه دیوان حافظ می‌گذراند و موهبت خدادادی شعر، طبع لطیف، دل حساس و روح پرشور شهریار روز به روز او را به سرودن اشعاری پرسوزتر و می‌داشت و پس از سالیان متمادی گل‌های طبع او به گلستانی در ادبیات معاصر تبدیل گشت. در سال ۱۳۰۸ مجموعه‌ای از سروده‌هایش را چاپ و منتشر کرد.

مهم‌ترین اثر شهریار منظومه حیدربایه سلام (سلام به حیدربابا) است که از شاهکارهای ادبیات ترکی آذربایجانی به‌شمار می‌رود و شاعر در آن از اصالت و زیبایی‌های روستایاد کرده‌است.

شهریار در سرودن انواع گونه‌های شعر فارسی مانند قصیده، مثنوی، غزل، قطعه، رباعی و شعر نیمایی – نیز تبحر داشته‌است. از جمله غزل‌های معروف او می‌توان به «علی ای همای رحمت» و «آمدی جانم به قربانت» اشاره کرد. شهریار نسبت به علی بن ابی‌طالب ارادتی ویژه داشت.

از آثار شهریار می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

دیوان اشعار

منظومه حیدربابا

گزیده اشعار ترکی

وی سرانجام پس از هشتاد و سه سال زندگی پربار در ۲۷ شهریور ماه ۱۳۶۷ هجری شمسی درگذشت و بنا به وصیت خود در مقبره الشعراي تبریز به خاک سپرده شد. در ایران روز درگذشت این شاعر معاصر را «روز شعر و ادب فارسی» نام‌گذاری کرده‌اند.

بخوان و ببیندیش

رفتار نیکان

پیام این داستان به تواضع و فروتنی و همچنین به نیکی و احترام و مهربانی و فروتنی در رفتار کردن با والدین اشاره دارد. نیکی به پدر و مادر در دین اسلام اهمیت فوق العاده‌ای دارد، به گونه‌ای که در قرآن کریم پس از امر به عبادت خدا، به سپاس‌گویی از زحمات والدین تصریح شده است. چنین احسانی دارای آثار بسیار شگرفی است که انسان در دنیا و آخرت از آن بهره مند می‌شود.

الف) آثار دنیوی

۱- دوری از عصیان‌گری و شقاوت : از جمله آثاری که قرآن کریم به آن تصریح نموده، این است که نیکی به والدین صفت جبار و عصیانگری را از انسان دور می‌کند و همچنین دچار شقاوت نمی‌گردد.

قرآن کریم می‌فرماید : «يُحْيِي خُذِ الْكِتَابَ بِقُوَّةٍ وَءَاتَيْنَاهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا * وَ حَنَانًا مِّنَ لَّدُنَّا وَ زَكْوَةً وَ كَانَ تَقِيًّا * وَ بَرًّا بِوَالِدَيْهِ وَ لَمْ يَكُنْ جَبَّارًا عَصِيًّا (سوره مریم، آ ۱۲ و ۱۴) : «گفتیم ای یحیی کتاب آسمانی را به جد و جهد بگیر و به او در عهد کودکی نبوت بخشیدیم و از سوی خویش بر او رحمت آوردیم و پاکیزه‌اش داشتیم و او پرهیزگار بود و او را سفارش به نیکی به پدر و مادرش نمودیم و او جبار و عصیانگر نبود :»

و یا درباره حضرت عیسی (ع) فرموده که چنین گفت : «وَ أَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ وَ الزَّكَاةِ مَا دُمْتُ حَيًّا * وَ بَرًّا بِوَالِدَتِي وَ لَمْ يَجْعَلْنِي جَبَّارًا شَقِيًّا (مریم، آ ۳۲ و ۳۱) : «و «مرا مادام که زنده باشم به نماز و زکات سفارش فرموده است و نیز مرا در حق مادرم نیکوکار گرداند و مرا زورگوی سخت دل نگردانده است.»

۲- طول عمر : همانطور که طول عمر اثر قطعی صله رحم، شمرده می‌شود، روایات اسلامی این اثر را مرتب بر نیکی به والدین، به طور خاص نموده‌اند.

پیامبر اکرم (ص) فرمودند : «مَنْ سَرَّهٗ أَنْ يُمَدَّلَهٗ فِي عُمَرِهِ، وَ يُسَيِّطَ فِي رِزْقِهِ فَلْيَصِلْ أَبَوَيْهِ (۳) : «کسی که طولانی شدن عمر و توسعه رزق را دوست دارد به پدر و مادر خود نیکی کند.»

و نیز رسول خدا (ص) می‌فرماید : «رَأَيْتُ بِالْمَنَامِ رَجُلًا مِّنْ أُمَّتِي قَدَاتَاهُ مَلَكَ الْمَوْتِ لِقَبْضِ رُوحِهِ فَجَاءَ بِرُّهُ بِوَالِدَيْهِ، فَمَنَعَهُ مِنْهُ (بحارالانوار، ج ۷۴، باب ۲، ح ۹۶) : «در خواب مردی از امتم را دیدم که فرشته مرگ برای قبض روح او حاضر شده بود، اما او با نیکی به والدین خود آن فرشته را از مأموریتش منع کرد» (همان، ح ۸۲)

۳- فراوانی روزی : همان طور که در حدیثی از پیامبر اکرم (ص) در عنوان قبلی اشاره شد یکی از پیامدهای نیک ارتباط با والدین، مسئله زیاد شدن رزق بود. همچنین در روایت دیگری امام صادق (ع) می‌فرماید : «هر کس نیکی به والدین نماید هرگز در زندگی به فقر مبتلا نخواهد شد.» (همان، ح ۳۳)

۴- اجابت دعای والدین در حق فرزندان : در برخی روایات به اهمیت دعای والدین در حق فرزندان اشاره شده و از جمله آثار توجه و نیکی به آنها، شمرده شده است. به طور مثال : امام صادق (ع) فرمود : «ثَلَاثُ دَعَوَاتٍ لَا يَحْجُبَنَّ عَنِ اللَّهِ تَعَالَى : «دُعَاءُ الْوَالِدِ لِوَلَدِهِ إِذَا بَرَّهٗ وَ دَعْوَتُهُ عَلَيْهِ إِذَا عَقَّ دُعَاءُ الْمَظْلُومِ عَلَى ظَالِمِهِ» «خداوند دعای ۳ کس را رد نخواهد کرد : دعای پدر در حق فرزند در هنگام نیکی به او، دعای پدر بر ضد فرزند (نفرین) هنگامی که مورد عاق او واقع شود و دعای مظلوم بر ظالم.» (همان، ح ۵۷)

و نزدیک به همین مضمون در روایت پیامبر اکرم (ص) متجلی است که حضرت می‌فرماید : «از نفرین پدر دوری گزینید، زیرا به هدف اجابت می‌رسد و از شمشیر، تیزتر و برنده‌تر است.» (بحارالانوار، ج ۷۴، باب ۲، ح ۹۴)

۵- موجب نیکی فرزندان می‌شود : از جمله اثرهای وضعی نیکی به پدر و مادر این است که اگر کسی پدر و مادرش را احترام نمود آن احترام را از ناحیه فرزندان خواهد دید. فلسفه این امر روشن است زیرا فرزندان انسان، پدر و مادر خود را الگوی عملی خویش قرار می‌دهند. اگر آن‌ها ببینند پدر و مادرشان نیکی به والدین را سرلوحه زندگی خود قرار داده‌اند و به آن اهتمام می‌ورزند، او هم نسبت به آنان چنین خواهد کرد.

امام صادق (ص) فرمود : «بَرُّوْا آبَاءَكُمْ يَبْرُكْكُمْ أَبْنَاءُكُمْ (همان، ح ۳۱) «به پدران‌تان نیکی کنید تا فرزندان‌تان به شما نیکی کنند»

ب) آثار اخروی

از جمله آثار و پیامدهایی که عمل به این ارزش الهی به دنبال دارد آثاری است که پس از عالم دنیا نصیب انسان می‌گردد که

عبارت‌اند از :

۱- آسان شدن مرگ : امام صادق(ع) فرمود : «کسی که دوست دارد خدای متعال سختی‌های مرگ را بر او آسان سازد، به خویشان و نزدیکان و پدر و مادرش نیکوکار باشد و اگر چنین کند خدای متعال سختی‌های مرگ را بر او آسان می‌کند» (همان، ح ۳۲).
۲- دریافت پاداش زیاد : امام صادق(ع) در این باره می‌فرماید : «ما يَمْنَعُ الرَّجُلَ مِنْكُمْ أَنْ يَبْرَ والدیه حَيَّيْنِ أَوْ مَيِّتَيْنِ، يُصَلِّيَ عَنْهَا وَ يَتَصَدَّقُ عَنْهُمَا وَ يَحْجَّ عَنْهُمَا فَيَكُونُ الَّذِي صَنَعَ لَهُمَا وَ لَهُ مِثْلُ ذَلِكَ فَيَزِدُّهُ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ بِرَّه وَ صَلَاتِهِ خَيْرًا كَثِيرًا» (همان، ح ۳۱) چه چیز مانع شخص می‌شود وقتی که پدر و مادرش زنده یا مرده‌اند به آنها نیکی کند، به این صورت که به نیت آنها نماز بخواند، صدقه بدهد، حج به جا بیاورد و روزه بگیرد.

زیرا اگر چنین کند ثواب آن به پدر و مادرش می‌رسد و به خودش نیز همان مقدار ثواب داده می‌شود. «همچنین خداوند بر کارهای نیک و نماز او خیر زیاد عطا می‌کند» در برخی از روایات به پاداش‌هایی اشاره شده است که به ازای نیکی به پدر و مادر عطا می‌شود. به طور مثال در روایتی از ابن عباس از رسول اکرم(ص) آمده است : «هر فرزند نیکوکاری که از روی مهربانی به پدر و مادر نگاه کند در مقابل هر نگاه ثواب یک حج کامل مقبول به او داده می‌شود. سؤال کردند حتی اگر روزی صد مرتبه به آنها نگاه کند؟ حضرت فرمود : آری خداوند بزرگ‌تر و پاک‌تر است.»

۳- مغفرت حق : امام سجاده(ع) فرمود : «مردی خدمت رسول خدا(ص) رسید و گفت : ای رسول خدا! من هیچ کار زشتی نمانده که انجام نداده باشم آیا می‌توانم توبه کنم؟ رسول خدا فرمود : آیا هیچ یک از پدر و مادرت زنده هستند؟ گفت : بله، پدرم، حضرت فرمود : برو به او نیکی کن تا آمرزیده شوی. وقتی او راه افتاد پیامبر(ص) فرمود : ای کاش مادرش زنده بود «یعنی اگر مادرش زنده بود و به او نیکی می‌کرد زودتر آمرزیده می‌شد»

و در روایت دیگری نیز رسول خدا(ص) می‌فرماید : رضایت خدا با رضایت والدین است «رَضِيَ اللَّهُ مَعَ رَضَى الْوَالِدَيْنِ» و در روایتی از رسول خدا (ص) آمده است که فرمود : «از طرف خدا به کسی که عاق والدین شده گویند : هر کاری می‌خواهی انجام بده، دیگر تو را نمی‌بخشم و به نیکوکار نسبت به پدر و مادر هم گفته می‌شود هر چه می‌خواهی انجام بده تو را می‌بخشم.» البته واضح است که مراد از اینکه نیکوکار هر چه می‌خواهد انجام دهد، گناه و معصیت نیست زیرا اگر به نیکوکار گفته شود هر چه می‌خواهی انجام بده، یعنی کار نیک انجام بده. زیرا شأن نیکوکار این است که کارهایش را نیک و درست انجام دهد و الا صفت نیکوکاری برای او صادق نخواهد بود و همچنین نسبت به عاق والدین کارهایی که انجام می‌دهد و مورد بخشش واقع نمی‌شود از جمله کارهایی است که قبیح و ناپسند است.

۴- وصول به بهشت : رسول خدا(ص) در این مورد فرمود : «أَرْبَعٌ مَنْ كُنْ فِيهِ نَشَّرَ اللَّهُ عَلَيْهِ كَنَفَهُ وَ أَدْخَلَهُ فِي رَحْمَتِهِ، حُسْنُ خَلْقٍ يَعْيشُ بِهِنَّ النَّاسُ وَ رَفَقَ بِالْمَعْرُوفِ وَ شَفَقَهُ عَلَى الْوَالِدَيْنِ وَ احْسَانَ إِلَى الْمُؤَلَّكِ» خصوصیتی است که اگر کسی واجد آنها باشد لطف و احسان حق تعالی بر او ریزش خواهد کرد و در بهشت رضوان، مأوی خواهد گزید : اخلاق نیکی که با آن در میان مردم زندگی کند، مدارا کردن با گرفتاران، شفقت و مهربانی به والدین، احسان به زیردستان.

همچنین ابراهیم بن شعبه می‌گوید : «به امام صادق(ع) عرض کردم : پدری فرتوت و ضعیف دارم که به هنگام قضای حاجت او را به دوش می‌کشم. حضرت فرمود : تا هر گاه که می‌توانی از این عمل مضایقه نکن و غذای او را لقمه لقمه در دهانش بگذار، چه این عمل در واپسین روز، سپر آتش خواهد بود.

۵- ورود به درجات بالای بهشتی : امام باقر(ع) در بیان یکی از آثار اخروی نیکی به والدین می‌فرماید : «قَالَ أَرْبَعٌ مَنْ كُنْ فِيهِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَسْكَنَهُ اللَّهُ فِي أَعْلَى عِلِّيِّينَ فِي غُرْفٍ فَوْقَ غُرْفٍ فِي مَحَلِّ الشَّرَفِ كُلِّ الشَّرَفِ، مَنْ آوَى الْيَتِيمَ وَ نَظَرَ لَهُ وَ فَكَانَ لَهُ أَبًا وَ مَنْ رَحِمَ الضَّعِيفَ وَ اعَانَهُ وَ كَفَاهُ وَ مَنْ انْفَقَ عَلَى الْوَالِدِيهِ وَ ارْفَقَ بَهُمَا وَ بَرَّهُمَا وَ لَمْ يَحْزَنْهُمَا» «اگر مؤمنی ۴ ویژگی در خود داشته باشد

خداوند او را در بالاترین و شریف‌ترین جایگاه قرار خواهد داد. کسی که یتیمی را پناه داده و بر او پدرانۀ نظر افکند، کسی که ضعیفی را مورد ترحم قرار دهد و در حد کفایت به او کمک کند، کسی که به والدین خود انفاق و با آنان مدارا کند، به ایشان نیکی کرده و از نگران ساختن آنها اجتناب نماید.»

همچنین امام صادق (ع) فرمود: «هنگامی که حضرت موسی مشغول مناجات با پروردگارش بود، مردی را دید که در زیر سایه عرش الهی در ناز و نعمت است عرض کرد: خدایا این کیست که عرش تو بر او سایه افکنده است خداوند متعال فرمود: او نسبت به پدر و مادرش نیکوکار بود.»

۶- همنشینی با نیکان: رسول اکرم (ص) در بیان پیامد اخروی و اثرات نیکی به والدین در کمال آدمی می‌فرماید: «مَنْ حَجَّ عَنْ والدِهِ أَوْ قَضَى عَنْهُمَا مَغْرَمًا بَعَثَهُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَعَ الْأَبْرَارِ» «کسی که برای پدر و مادرش حج انجام دهد و یا بدهکاری آنها را بپردازد، خداوند او را در روز قیامت با نیکان بر می‌انگیزد.»

در روایت دیگری نیز ایشان می‌فرماید: برترین انسان‌های نیک در قیامت کسانی خواهند بود که به والدین خویش، پس از مرگ آنها نیکی کرده باشند: «سَيِّدُ الْأَبْرَارِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ رَجُلٌ بَرَّ وَالِدَيْهِ بَعْدَ مَوْتِهِمَا»

فصل چہارم

آداب زندگی

درس هفتم

دوستی و مشاورت

اهداف آموزشی

- آشنایی با نمونه برگزیده‌ای از تر کهن
- درک و تقویت مهارت مشاوره صحیح
- درک اهمیت مشورت در کارها
- تقویت مهارت دوست‌یابی
- کسب و تقویت مهارت خوانش صحیح متون کهن
- کسب مهارت تصویر خوانی
- آشنایی با خاطره نویسی و اصول آن
- آشنایی با آداب زندگی

روش‌های تدریس پیشنهادی

- روشن سازی طرز تلقی
  - روش بحث گروهی
- درس را با روش‌های گوناگون می‌توان تدریس کرد. یکی از روش‌های پیشنهادی، الگوی بحث گروهی است .
- دانش‌آموزان در گروه‌های خود در زمینه دوستی و همچنین درباره مشورت و ارزش‌های دوستی و دوست‌یابی و اثرات مشورت گفت و گو می‌کنند.
  - می‌توان کلاس درس را در صورت امکان در کتابخانه تشکیل داد و یا منابعی را جهت مطالعه و تعمیق بخشیدن به موضوع دوستی و مشورت در اختیار آنان قرارداد.
  - پس از گفت و گو و نقد نظرات، تصویری روشن از ارزش دوستی و مشورت به کلاس عرضه خواهد شد.
  - بعد از گفت و گو، درس در کلاس خوانده می‌شود.
- نگرش شبکه‌ای : گزیدن دوست خوب و نیز « مشورت در کارها» از جمله آداب زندگی به شمار می‌رود، از این رو درس « دوستی » آغازگر مناسبی برای شروع فصل « آداب زندگی » می‌باشد.

نکات مهم درس

پیام کلی درس : اهمیت دوست و دوست یابی و فواید مشورت کردن
اصطلاحات و عبارات :

- با مردمانی که با تو راه دوستی روند و نیم دوست باشند نیکویی و سازگاری کن :
- با افرادی که با تو دوست هستند هر چند که دوستی شان کامل و تمام نباشد به خوبی و نیکویی رفتار کن .
- نیم دوست : کسی که در دوستی کامل نیست.
- مشاورت کردن در کارها از قوی رأیی مردم باشد و از تمامی عقلی و پیش بینی .
- مشورت در کارها و هم فکری با دیگران نشانه استواری اندیشه و خردمندی و آینده نگری انسان است .
- قوی رأی : آن که دارای اندیشه ای نیرومند است .
- تمام عقل : کسی که عقل کامل دارد .
- پیش بینی : در این جا به معنی آینده نگری
- یکی را خاطر تیزتر باشد و در کارها زودتر تواند دید و یکی کند فهم باشد .
- برخی از افراد در کارها تیز بین و نکته سنج هستند و برخی کند ذهن و دیرپاب هستند که پیوسته از دیگران عقب ترند .
- تدبیر ده تنه چون زور ده مرده باشد .
- اگر کسی از فکر و مشورت ده نفر بهره گیرد به اندازه ده مرد زورمند است . همفکری بر توانایی انسان می افزاید .
- در این عبارت تدبیر ده تنه به زور ده مرده، مانند شده است .
- منظور از عبارت «مرد اگر بی برادر باشد به که بی دوست» چیست؟
- ارزش دوست خیلی والاتر از برادر است و دوست واقعی ارزش زیادی دارد . همان گونه که سعدی می گوید :
- بی دوست زندگانی، شوقی چنان ندارد   شوقی چنان ندارد بی دوست زندگانی
- در دستور زبان فارسی کهن هرگاه حرف (که) پس از صفت تفضیلی (به = بهتر) بیاید به معنای حرف اضافه (از) به کار می رود .
- بنابراین (به که) یعنی بهتر از .
- ❖ **مفعول** : به کسی یا چیزی گفته می شود که کار بر روی آن واقع می شود، به عبارت دیگر، مفعول پذیرنده کار است .
- مانند : نباید سخن دیگری را به سخن خود قطع کند . (سخن دیگری، مفعول جمله است)
- مفعول در جواب «چه کسی را» و «چه چیزی را» می آید .
- نشانه مفعول : معمولاً بعد از مفعول حرف نشانه «را» می آید .
- مانند : — دهان را فراخ باز نکند .
- مفعول نشانه مفعول
- دست و جامه را آلوده نکند .
- مفعول   نشانه مفعول
- ❖ **فاعل** : به کسی یا چیزی گفته می شود که کننده کار باشد . به عبارت دیگر : به کسی یا چیزی گفته می شود که کاری از او سرزده باشد .

مانند : او به کنار خوان حاضر آمد.

فاعل

— فاعل در جواب «چه کسی» و «چه چیزی» می‌آید.

※ فعل : فعل بر انجام کار یا داشتن حالت یا روی دادن امری دلالت می‌کند.

فعل دارای سه زمان است : گذشته، حال، آینده

مانند : چیزی را که از غیر او پرسند جواب نگوید.

فعل   فعل

فعالیت های درس، سؤال ۴ :

جمله	نهاد	مفعول	فعل
ما درس دوستی را خواندیم.	ما	درس دوستی	خواندیم
خدای تعالی می‌فرماید.	خدای تعالی	_____	می‌فرماید
دانشمند کتاب می‌خواند.	دانشمند	کتاب	می‌خواند.

نکاتی پیرامون شعر ز ورزش میاسای :

مضمون شعر : ورزش و تلاش و کوشش موجب دوری انسان از تنبلی و تن‌پروری است.

از گذشته تا به امروز ورزش و روحیه پهلوانی موجب آفرینش آثار گرانمایه‌ای چون شاهنامه گردیده است.

قالب این شعر «قصیده» می‌باشد.

رسانه‌های آموزشی

— کتاب گویا

— کتاب اشعار ملک الشعرای بهار

ارزشیابی

کیفی، فردی، کتبی

ابزار ارزشیابی کیفی : خودسنجی

مثال : معلم پس از تدریس، برگه‌هایی که حاوی جملاتی ناقص در حد فهم و توانایی خواندن دانش‌آموزان است را تهیه کرده

و از آنان می‌خواهد که تکمیل کنند.

بیشتر بدانیم

ملک الشعرای بهار : میرزاتقی‌خان متخلص به بهار در مشهد به دنیا آمد. به فرمان مظفرالدین شاه لقب ملک الشعرایی پدر به

او واگذار شد. تخلص بهار را از بهار شیروانی می‌دانند که از سخنوران عهد خود بود. او ادبیات را نزد پدرش آموخت و از هفت

سالگی به سرودن شعر پرداخت. بهار مدتی ملک الشعرایی آستان رضوی را داشت و بنا بر رسم معمول در ستایش بزرگان خراسان و

مدح اولیای دین قصیده‌هایی سروده است.

بهار را به هیچ رشته ادبی نمی‌توان منسوب داشت چرا که او نویسنده، شاعر، روزنامه‌نگار، تاریخ‌نویس، محقق، مترجم و متخصص در رشته‌های مختلف ادبی است.

بهار در نثر نویسنده‌ای توانا و در شعر، گوینده‌ای چیره‌دست است. مثنوی‌های او ضمن تازگی و طراوت، طرز سخن گفتن نظامی، سنایی و جامی را جلوه می‌دهد ولی هنر اصلی او در قصیده سرایی است.

از آثار او می‌توان سبک‌شناسی نثر فارسی (۳ جلدی)، مجموعه اشعار، دستور زبان فارسی، احوال فردوسی و... را نام برد. از بهار آثار ترجمه و حدود صد مقاله نیز بر جای مانده است.

نکته آموزشی کارگاه نویسندگی

خاطره نویسی

تعریف خاطره: برای خاطره تعریف‌های زیادی ارائه شده است از جمله گفته‌اند که «خاطره»

- حوادث و لحظه‌های چشمگیر و به یاد ماندنی زندگی است.
- حادثه‌ای است که تأثیر شدید احساسی — عاطفی بر فرد داشته باشد.
- انعکاس یک رویداد یا پدیده تلخ و شیرین و جالب توجه در ذهن است.
- تصویری ماندنی در ذهن که آینه واقعیت است ولی تمام‌نما نیست و رنگ خیال و عاطفه پذیرفته است.

فواید خاطره نویسی

با نوشتن خاطرات، مهم‌ترین مسایل تاریخی و اجتماعی دوران به ثبت می‌رسد و زمینه‌ای می‌شود تا تاریخ‌نگاران با وضوح بیشتر به ثبت مسائل و تحلیل آن‌ها بپردازند.

ویژگی‌های خاطره

الف) ویژگی‌های عمومی

- هر خاطره یادی از گذشته در بردارد.
- شامل حادثه، صحنه یا حالتی است.
- در ظرف یک زمان و مکان مشخص قرار دارد.
- به مشاهده و حضور وابسته است.
- در برگیرنده احساس، عاطفه و خیال بوده، اغلب نشانگر تأثیرپذیری روانی زیادی است.

ب) ویژگی‌های اختصاصی

- صمیمیت زبان
- صداقت در بیان
- نثر خودمانی
- برجستگی حوادث
- تحریک عواطف
- محدودیت خیال
- داشتن ابتدا و انتها
- روشنی و وضوح
- هدف‌داری و...

نمونه‌ای از یک خاطره

«من عاشق شیرشیره بودم. در یکی از دید و بازدیدها، شیرشیره بلایی سرم آورد که هرگز فراموشش نمی‌کنم. آن سال برای من کت و شلوار نو خریده بودند. کت و شلوار نو برایم خیلی خیلی عزیز بود؛ چون تا آن عید هرگز کت و شلوار نو نپوشیده بودم. کت و شلوار نسبت به قد و قیافه من بزرگ بود، پدرم به خیاط گفته بود: کمی بزرگ‌تر بدوزد که به درد سال بعدش هم بخورد. پاچه شلوارم را تا زده بودم و آستین کتم را هم به طرف شانه تا کرده بودم. در بازی‌های بچه‌ها کم‌تر شرکت می‌کردم تا مبادا لباسم لکه‌ای بنشیند. رفته بودیم خانه یکی از بستگان برای دید و بازدید عید. طبق معمول کاسه‌ای شیرشیره جلوی ما گذاشتند. بدون توجه به چشم غره‌های بزرگ‌ترها، یک کاسه شیرشیره را تا ته نوش جان کردم و آب آن را هم سر کشیدم. در اینجا بود که متوجه شدم انگورهای داخل کاسه‌ای که جلوی مادرم قرار داشت سفید است. انگورهای داخل کاسه من سیاه بود. مدت‌ها به کاسه چشم دوختم و آن قدر تحمل کردم تا بزرگ‌ترها برای خداحافظی بلند شدند. من هم بلند شدم اما در یک فرصت مناسب مثل گربه‌ای که دستش به گوشت برسد، چنگی زدم و خوشه انگور را توی جیبم گذاشتم و به دست صاحب خانه چشم دوختم که ببینم چه قدر به من عیدی می‌دهد. عیدی من یک اسکناس یک تومانی بود. بیرون که رفتم از هر فرصتی استفاده می‌کردم تا حبه‌ای از حبه‌های انگور توی جیبم را بالا بیندازم. چقدر خوش مزه بود. ناگهان الاغی که چند حلب نفت بارش بود جلو ما سبز شد کوجه باریک بود و برف و یخ و... . نفتی آشنا بود، مشغول دیده بوسی پدرم شد و الاغش را رها کرد. الاغ کثیف و نفت آلود یک راست به طرف من می‌آمد. خودم را کنار کشیدم که کت و شلوار عزیزم نفتی نشود که لیز خوردم و زیر دست و پای الاغ افتادم، بزرگ‌ترها به دادم رسیدند و بلندم کردند... اما شیرشیره توی جیبم له شده بود. آب از رویه آستر کت بیرون زده بود. بزرگ‌ترها داشتند برف‌های روی کتم را پاک می‌کردند که متوجه آن شدند! مرحوم مادرم دست توی جیبم کرد و خوشه انگور له شده را از جیبم بیرون کشید. یادم می‌آید که از شرم صورتم داغ شد.» (مصطفی رحماندوست)

۱- فصل پاییز در همدان انگور را همراه با آب و سرکه درون خمره‌های سفالین می‌ریختند سپس خمره‌ها را در دل زمین جای می‌دادند و روی آن را با خاک و گل می‌پوشانیدند. در زمستان برف‌ها را روی آن می‌ریختند. نزدیک عید خمره‌ها را بیرون می‌آوردند و با آن از میهمانان پذیرایی می‌کردند.

آشنایی با برخی کتاب‌های خاطره

— روزنامه خاطرات / اعتماد السلطنه

این کتاب شامل بسیاری از مسائل دربار ناصرالدین شاه است.

— کتاب خاطرات سیاسی و تاریخی

مجموعه‌ای از خاطرات بزرگان ادب و سیاست مانند جمال‌زاده، توللی، رشیدیه، رعدی آذرخش و... است.

درس آزاد

این درس، ایستگاه اندیشیدن و درنگ کردن و آفریدن است. میدان فراخی است تا هر دانش‌آموز با نظارت و هدایت معلم، آن پاره نادیده و احتمالاً از قلم افتاده نمودهای فرهنگی و جلوه‌های آداب و رسوم و سنت‌های بومی منطقه‌ای خود را پدیدار کند و یابه بازشناسی و معرفی چهره‌های فکر و فرهنگ و ادب دیار خویش بپردازد؛ بنابراین درس آزاد، مجالی است تا دانش‌آموز و معلم به یاری هم، به فراخور ذوق و علاقه، دلبستگی‌های فرهنگ بومی و نیازها و بایسته‌هایی که در دیگر درس‌ها به چشم نیامده‌اند، یا نیاز به دگرباره و دقیق‌تر و عمیق‌تر دیدن دارند، بازگو نمایند.

به بیان دیگر درس آزاد، فرصتی است تا دانش‌آموز و معلم در تألیف کتاب مشارکت داشته باشند و هر یک خود را در شکل‌گیری کتاب سهیم ببینند و کتاب را از آن خود بدانند؛ به گونه‌ای که دانش‌آموزان پس از تألیف درس آزاد می‌توانند نام خود را در ردیف نام پدیدآورندگان کتاب ثبت کنند. برپایه آنچه گفته شد اهداف درس آزاد را می‌توان بدین گونه برشمرد:

- ۱- تشخیص کاستی‌های احتمالی کتاب و اقدام به تولید محتوای مناسب
- ۲- پرورش توانایی تولید ماده‌ی درسی در دانش‌آموزان با نظارت و هدایت معلمان
- ۳- پاسخ به نیازهای معلمان، دانش‌آموزان و اولیا
- ۴- بهره‌گیری از مشارکت همکاران در تألیف کتاب
- ۵- بهره‌گیری از تعامل دانش‌آموز و خانواده در سازماندهی و تألیف کتاب
- ۶- آشنایی با برخی از نمودهای فرهنگی و جلوه‌های آداب و رسوم و سنت‌های بومی یا منطقه‌ای
- ۷- شناخت بیشتر شخصیت‌های علمی و فرهنگی محل زندگی
- ۸- توجه عمیق‌تر به لهجه، گویش و نشانه‌های زبان محلی
- ۹- پرورش توانایی نویسندگی و بهره‌گیری از تفکر و نقد و تحلیل
- ۱۰- ایجاد علاقه نسبت به فرهنگ محلی و فولکلور و آثار ادبی و زبانی منطقه‌ای

روش‌های تولید درس آزاد

- برای نوشتن و تولید درس آزاد یکی از روش‌های زیر پیشنهاد می‌شود:
- ۱- هر دانش‌آموزی به صورت مستقل و فردی برای تولید درس آزاد اقدام نماید.
  - ۲- دانش‌آموزان به صورت گروهی و با مشارکت تمام افراد گروه (تقسیم‌بندی دانش‌آموز کلاس به چند گروه) برای تولید

درس آزاد اقدام نمایند.

۳- تولید درس در کلاس (مجموعه نظرهای کلاس با راهنمایی و رهبری معلم کلاس)

توجه: طرح موضوعاتی مناسب با عنوان و محتوای فصل در حوزه فرهنگ و زبان و آداب محلی نیازهای ویژه دانش آموزان و ناگفته‌های کتاب، در این قسمت پیشنهاد می‌شود.

● نقش معلم و دانش آموز و درس آزاد

— معلم نقش نظارتی و هدایتی دارد.

— تولید کننده اصلی درس، گروه دانش آموزی است.

● نحوه تولید

— ترجیحاً تولید گروهی، ولی اگر معلمی تشخیص می‌دهد که دانش آموز فردی تولید کند، تولید فردی باشد.

● موضوع

— با توجه به اینکه در هر درس تکیه بر نگرش شبکه‌ای از نظر موضوع باید با حلقه‌های پیش و پس خود و عنوان فصل ارتباط داشته باشد.

— ولی معلمان می‌توانند در انتخاب موضوعات به بچه‌ها کمک نمایند.

ارزشیابی

— در ارزشیابی این درس:

۱- ساختار کتاب و فصول رعایت شود.

۲- انسجام متن رعایت شود. یعنی آغاز و انجام متن با هم مرتبط باشد.

۳- در تولید اجزای دیگر متن مبتنی بر اصول تعیین شده در دیگر درس‌ها عمل نمایند. مثلاً در بخش طراحی پرسش‌های خودارزیابی، چیش خود ارزیابی‌ها از رویکرد همگرا به سمت رویکرد واگرا است. یا مثلاً در تنظیم مربوط به بخش‌های یادآوری نکته‌های زبانی و ادبی این بخش باید دقیقاً از میان متن تولید شده خودشان باشد.

۴- در تولید فعالیت‌های بخش نوشتار هم این ارتباط دقیقاً باید رعایت شود.